

OVER Oegstgeest

Halfjaarlijks tijdschrift
34e jaargang nummer 1
Mei 2022
Losse nummers: € 4,50

EEN UITGAVE VAN DE HISTORISCHE VERENIGING OEGSTGEEST

De restauratie van het Oude Raadhuis

Het Haagsche Schouw

Huizenprijzen toen en nu

Het TD-gebouw moet blijven

Het raadsel van 'De Ooijevaar'

Inhoud

Van het bestuur ▶ 3

In Memoriam: Bert Driessen ▶ 4

De restauratie van het Oude Raadhuis ▶ 5

Huizenprijzen toen en nu ▶ 11

Het Haagsche Schouw ▶ 12

Iets Lugtigs: Het TD-gebouw moet blijven ▶ 16

Fotovragen van René ▶ 17

Feestelijk katknuppelen in Oegstgeest ▶ 18

Het raadsel van 'De Ooijevaar' ▶ 22

Oegstgeest onder de grond, deel 3 ▶ 27

In Beeld: De tulpenboom van Wolkers ▶ 32

COLOFON

Redactie

Tim Hoppen en Herman Oost
redactie@historischeverenigingoegstgeest.nl

Bijdragen

Kees Floor, René de Groot, Tim Hoppen, Emile Jaensch, Freek Lugt,
Herman Oost, Frits van Oostroom, Gerard Telkamp, Jacques Thorn,
Gerard Wuisman en Petra Wuisman

Vormgeving

Tra[design], Nenke van Wermeskerken

Druk

Drukkerij De Bink
Oplage: 875

Bestuur

Voorzitter: Rob Sturm
Secretaris: Peter Boer
Penningmeester: Dimitri Duchenne
Leden: Wouter Stoutjesdijk, Jacques Thorn, Dineke Peddemors-
Houdé

Ledenadministratie

ledenadministratie@historischeverenigingoegstgeest.nl

Secretariaat

Martinus Houttuynhof 63
2341 PP Oegstgeest
Telefoon 071 750 71 75
secretaris@historischeverenigingoegstgeest.nl
www.historischeverenigingoegstgeest.nl
Lidmaatschap: € 20,00 per jaar
IBAN: NL52 ABNA 0566 9415 38

Ereleden

Jan de Soeten (1994)
Bert Driessen (1998)
Pieter Hellinga (2006)
Margriet Lugt-Rethans (2010)
Sylvia Braat (2017)

Hoewel aan de samenstelling van deze uitgave de grootst mogelijke zorg is besteed, kunnen de uitgever, redactie en auteurs niet aansprakelijk worden gesteld voor eventuele fouten noch kunnen aan de inhoud rechten worden ontleend.

In deze uitgave opgenomen teksten en afbeeldingen, voor zover daarop geen auteursrecht rust, mogen worden gebruikt, mits met vermelding van de bron.

Van het bestuur

Beste lezers,

Het tijdschrift *Over Oegstgeest* wordt door de vereniging uitgegeven onder een onafhankelijke redactie. Als bestuur gebruiken we het blad om de lezers bij te praten over zaken waar de vereniging mee bezig is. Daarnaast informeren we de leden via een maandelijkse Nieuwsbrief en kunt u ons digitaal vinden op Facebook.

We zijn heel blij dat we elkaar weer kunnen zien. Zo konden we weer op excursie naar Utrecht 'in de voetsporen van Willibrord' en was er 7 april de Algemene Leden Vergadering (ALV) waar de leden weer fysiek aanwezig konden zijn.

Naast het goedkeuren van de stukken over 2021 is de begroting 2022 vastgesteld, waarbij we is besloten tot een contributieverhoging naar € 20. We stellen vast dat het ledental gelukkig stabiel blijft rond 650.

We hebben een terugblik op de afgelopen jaren gedaan, waarin door de coronabeperkingen alleen 'op afstand' en online kon worden vergaderd. Na een presentatie over de actuele uitdagingen heeft de ALV verkend, hoe we nieuwe activiteiten kunnen ontplooiën, om onze drie doelstellingen en de vereniging warm aan te bevelen bij nieuwe inwoners en in de nieuwere wijken van Oegstgeest.

We denken dat er ook over de historie van wijken als Haaswijk/Morsebel, Poelgeest en Nieuw-Rhijngest veel te vertellen is. En door dat juist in de wijk aan te bieden aan de bewoners van die wijken, hopen we met hen de band te versterken.

Dit jaar is er binnen de vereniging een nieuwe commissie van start gegaan die zich gaat buigen over het behoud van het (vooral gebouwde) erfgoed in Oegstgeest. We wensen hen hiermee veel succes!

Namens het bestuur,

Rob Sturm, uw herkozen voorzitter

Oproep aan de lezers

In de afgelopen 33 jaar verschenen jaarlijks twee nummers van het tijdschrift van de Historische Vereniging Oegstgeest, eerst onder de titel *De Vereniging Oud Oegstgeest presenteert* en vanaf 2007 als *Over Oegstgeest*. Met nog een nulnummer uit 1988 en een jubileumnummer uit 2014 in totaal 68 afleveringen gevuld met artikelen, columns en fotopuzzels over de geschiedenis van Oegstgeest, de prehistorie tot en met het recente verleden. En ook nu ligt er weer een welgevuld nummer voor u.

Voor het vullen van al die nummers is de redactie afhankelijk van een klein legertje auteurs, geïnteresseerd in die geschiedenis en bereid en in staat om het nodige onderzoek te doen. Uit de wisselende omvang van de nummers, in de laatste 10 jaar tussen

24 en 32 pagina's, blijkt dat er niet altijd even veel kopij beschikbaar was. Hoewel we een kleine kring van auteurs hebben die geregeld een bijdrage leveren, kunnen we van hen niet verwachten dat ze elk nummer volschrijven.

Daarom deze oproep aan de lezers: bent u geïnteresseerd in Oegstgeest in heden en verleden en heeft u ideeën voor onderwerpen, bent u bereid om daar onderzoek naar te doen en daar over te schrijven, meld u dan aan bij de redactie via redactie@historischeverenigingoegstgeest.nl. Wij zullen u met open armen ontvangen.

Tim Hoppen en Herman Oost

IN MEMORIAM

BERT DRIESSEN

13 april j.l. overleed ons erelid Bert Driessen, één van de oprichters en vormgevers van onze vereniging. We hebben een 'Founding Father' verloren. Hij gaf Oegstgeest kleur.

Bert was een dorpsjongen, het ging hem aan het hart hoe Oegstgeest er uit zag.

Vaak gezegd: de VOO ontstond na de sloop van Curium in 1978. Toch zit hier 9 jaar tussen en Bert was al in 1976 bezig.

Berts eigen woorden: 'Tijdens de wederopbouw betekende sloop: vooruitgang! Niemand deed hier iets tegen. De sloop van de Schoolstraat irriteerde mij en het werd me teveel bij de sloop van De Pen, ooit woonhuis van mijn familie, in 1976.'

Toen zat hem meer dwars. Men wilde De Olmen, een Driessen-huis, slopen voor een ruimere entree van de De Kempnaerstraat. 'Er moest iets gebeuren!'

Bert organiseerde met Van Krieken en Van Woerden een drukbezochte diavoorstelling, die de sfeer zette in Oegstgeest. Toen, op die avond in 1976, is eigenlijk onze vereniging begonnen. Bert zorgde samen met fotograaf De Groot en OC-journalist Koch voor een golf van verontwaardiging na de sloop van villa Curium. Een werkgroep ontstond waarin Bert de constante en sturende factor was.

Dit was de kracht van Bert. Er zijn wel meer mensen boos op de gemeente, maar wie krijgt het voor elkaar om dit om te zetten in beheerste actie en gedragsverandering van die gemeente? Bij ons interview in 2015 ging hij er prat op dat na het

Curium geen enkel monument in Oegstgeest is gesloopt.

Samen met Jan de Soeten was hij het gezicht van de vereniging. Op de achtergrond zorgde Bert voor een gedegen onderbouwing en organiseerde hij de nieuwe Commissie Historie die de plaatselijke geschiedenis onderzoekt en ook het verenigingsblad verzorgt. Hij was daarbij een inhoudelijke gangmaker. Later, met Pieter Hellinga, streefde Bert ernaar de vereniging een milder karakter te geven.

Bert heeft veel dorps historie geschreven, het noemen van zijn publicaties zou te lang worden. Topstuk: *Oegstgeest in bange dagen*, de geschiedenis van ons dorp tijdens WO II. Het vergde drie jaren van onderzoek, samen met Riet van Dort-Clemens. Het gedegen, hoge niveau van de onderbouwing van alle feiten uit dit onderzoek is typerend voor Bert.

Meerdere actieve leden merkten dat Bert bij de samenwerking iets plezierig vaderlijks had.

Hij was geen alpha-mannetje. Kenmerkend voor zijn bescheidenheid: hij stopte als keeper in 1955 een penalty tijdens de kampioenswedstrijd van UDO. In het jubileumboek beschrijft hij wel deze wedstrijd maar niet die penalty.

Bert schreef niet alleen geschiedenis, hij maakte ook geschiedenis over ons dorp. Hij is altijd een echte dorpsjongen gebleven, een dorpsjongen die zijn dorp mooier wist te maken.

Bedankt Bert.

Jacques Thorn

De restauratie van het Oude Raadhuis

Van te amoveren gebouw tot markant pand

DOOR GERARD EN PETRA WUISMAN-SLEEBOOM

INLEIDING

En van de markantste gebouwen in Oegstgeest is het Oude Raadhuis aan de Wijtenbachweg. Het pand stamt uit de jaren 1640 en het was het eerste bestuursgebouw van onze gemeente. In 1686 werd het aangekocht door het Heilige Geest Armenbestuur, waarna een deel van het gebouw dienst deed als armen-, weduwen- en weeshuis. Het Ambachtsbestuur, als financier van dit initiatief, bedong dat zij de twee aan dat huis verbonden aanbouwen mocht verbouwen tot Regthuys. In ieder geval tot 1729 heeft het pand tot armenhuis gediend. Van 1815 tot 1900 fungeerde het als raadhuis van Oegstgeest. Het heeft zijn zeventiende-eeuwse verschijningsvorm, baksteen en trapgevel, tot 1870 behouden. Toen is het gebouw vergroot en van buiten aangepast aan de negentiende-eeuwse mode: Franse lijstengevel en ornamentering.

Het Oude Raadhuis in 1893.

Het Oude Raadhuis in 1990.

Nadat in 1900 het gemeentehuis in het Wilhelminapark werd betrokken, kwam het Oude Raadhuis in bezit van het Klooster Duinzigt en werd gebruikt voor wat we nu sociale huisvesting noemen. Een van de bewoners was de tuinman Hoogervorst die het pand in 1953 aankocht. Hij is overvloedige groenten gaan uitventen en aan huis een groentewinkel begonnen. Deze heeft tot 1985 bestaan. Gaandeweg is het gebouw in verval geraakt. Alle elementen verdwenen die aan het raadhuis van 1870 deden denken. In 1985 hebben Gerard en Petra Wuisman-Sleeboom het Oude Raadhuis aangekocht. Op de bestemmingsplankaart stond bij het gebouw een slopersbal getekend: te amoveren (slopen). Dat hebben zij voorkomen. Deze bijdrage is een persoonlijk relaas en beschrijft, in twee delen, het avontuur van de restauratie.

AANLOOP

Petra wilde als tuinliefhebber een grotere tuin dan zij aan de Regentesselaan hadden. Voor haar zou een hoekhuis van het type Emmalaan voldaan hebben. Gerard wilde, als het even kan, een vrijstaand huis, maar dat was vanwege de hoge prijzen van dat soort 'gewone' huizen niet haalbaar. Daarnaast heeft hij interesse in de bestuurlijke geschiedenis van Nederland. En toen stond bij makelaar Eigen Haard ineens het Oude Raadhuis te koop. Dat zou beider wensen kunnen vervullen, maar daarvoor moest je wel door de bouwvalligheid en een perceel vol schuren, bielzen en grindtegels heen kunnen kijken. Na menig discussie is besloten een bod uit te brengen en tot aankoop over te gaan.

AANKOOP

De koop betrof een complex bestaande uit een winkelruimte, drie woningen en een voormalig cachot met de huisnummers 25, 27 en 29. Het gebouw was sinds 18 november 1971 Rijksmonument. Dat is best verwonderlijk als je bedenkt hoe het er eind jaren 60 uitzag.

Nummer 29 was een onzelfstandige woning die door een studentenstel werd gehuurd. Nummer 27 bestond uit een groentewinkel en twee woningen. Het globale idee was om de twee woningen en winkel onder nummer 27 samen te voegen tot één woning en nummer 29 tot een zelfstandige huurwoning te maken. Nummer 25 was het cachot en dit zou moeten gaan dienen als schuur. De aanwezige overige bebouwing en bestrating zou worden

1969, twee jaar voor de aanwijzing tot Rijksmonument.

afgebroken en verwijderd om tuin te worden. Het pand zou worden gerestaureerd naar de verschijningsvorm van 1870. In dat jaar is het uit 1686 stammende Regthuys vergroot en de trapgevel in een lijstgevel veranderd. De foto uit 1893 en het in het gemeentelijk archief gevonden bestek van architect Mulder zouden als uitgangspunt dienen.

Het Regthuis, uitsnede uit kaart Hoogheemraadschap van Rijnland, midden 18e eeuw.

De status van Rijksmonument zou het mogelijk maken een woning te realiseren die Gerard en Petra voor ogen hadden. Met eigen gespaard geld, de overwaarde van het huis aan de Regentesselaan, een hypotheek, een restauratiesubsidie van het Rijk en de belastingaftrek wegens grootonderhoud moest het plaatje financieel rond te maken zijn. Dat plaatje bestond uit de aankoopssom en de door architect Bob van Beek geschatte restauratiekosten. Die laatste waren op zo'n 550.000 gulden geschat. Het plaatje ging er ook van uit dat er weinig tot geen eigen werkzaamheden zouden hoeven worden verricht. Dat zou Gerard de gelegenheid geven zich te verdiepen in de geschiedenis van het pand en Petra zou zich bezig kunnen houden met het tuinontwerp.

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

Destijds stond restauratie van een rijksmonumenten onder rechtstreeks toezicht van de Rijksdienst, die

verspreid over het land inspecteurs had. Samen met de architect moest je tot overeenstemming komen over de aanpak en uitvoering van de restauratie. Met de inspecteur hebben we discussies gevoerd over dubbel glas, vloerverwarming, de kleur van de pannen aan de achterzijde, de omvang van de dakkapellen achter en het gebruik van de voormalige gevangenis.

Om bij het laatste te beginnen, de inspecteur vond dat we die zouden kunnen ombouwen tot garage. Dit leek ons een ernstige inbreuk op de historische gevelaanblik. Het blinde raam aan de voorzijde zou dan een garage-deur worden. Dat hebben we dus niet gedaan. Op het dak lagen oudhollandse pannen. Aan de voorzijde de duurdere blauwe (de officiële naam voor grijs) en aan de zij- en achterkant de goedkope rode.

Voorgevel: blauwe pannen, geen ornamenten. Achterzijde: rode pannen.

Dat was gebruikelijk bij oude huizen, je rijker doen voorkomen dan je bent. Wij wilden achter ook blauwe pannen, omdat we die mooier bij het gebouw vonden staan. Daarnaast wilden we ook grote dakkapellen op het achterdak om onder het dak meer ruimte te hebben. De inspecteur keurde dit in eerste instantie af. Uiteindelijk is het tot een compromis gekomen: wel blauwe pannen maar kleinere dakkapellen.

Vloerverwarming over de gehele benedenverdieping was volgens de inspecteur ook niet nodig; dat had men

vroeger ook niet. Ook hier een compromis: de slangen mochten wel in het beton worden aangebracht, maar niet op de cv aangesloten. Dat is natuurlijk het eerste dat we na afronding van het project wel hebben gedaan. Op het punt van dubbelglas was geen compromis te bereiken. Dat het aan de voorzijde niet mocht, was nog wel te begrijpen. De verfijnde roedeverdeling van de raamkozijnen zou dan verdwijnen. Maar waarom het aan de zijkant en achterzijde in nieuwe kozijnen niet mocht, is nog steeds onbegrijpelijk. De ramen daar moesten vernieuwd worden omdat ze volledig rot waren. De nieuwe zijn vanaf de straat te niet zien en hebben niet de dunne raamprofielen zodat dubbelglas goed toe te passen zou zijn geweest.

Lelijke dakkapellen, 1989.

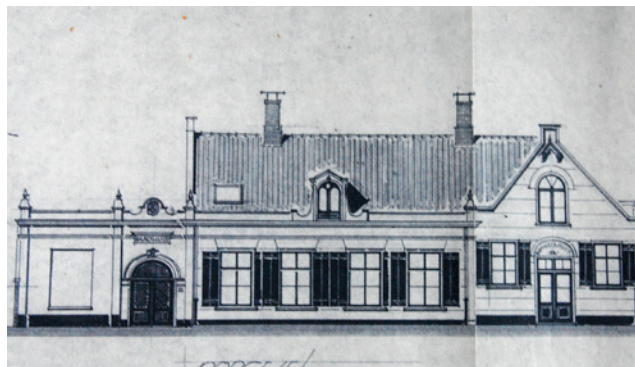

Mooie dakkapellen, 1990.

DE ARCHITECT

Op advies van de Rijksdienst zijn we in zee gegaan met Bob van Beek, een architect met ruime ervaring met restauraties, wonend en bureau houdend in Villa Rhijngeest aan de Endegeesterstraatweg. Hij heeft op basis van opmeting, de foto uit 1893, onze wensen en het bestek van Mulder een restauratieplan opgesteld dat door de Rijksdienst werd goedgekeurd.

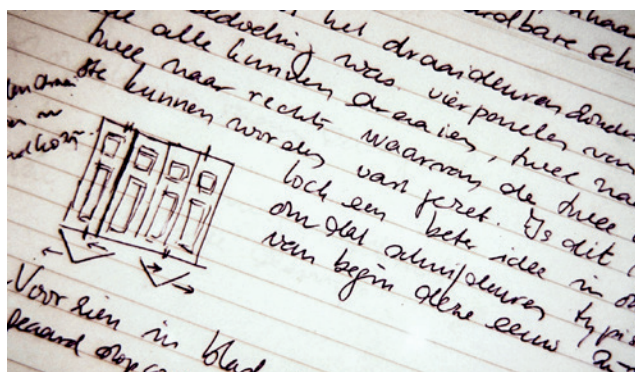
De dagelijkse begeleiding van het werk zou namens Van Beek worden gedaan door opzichter Ignatius Maes, aan

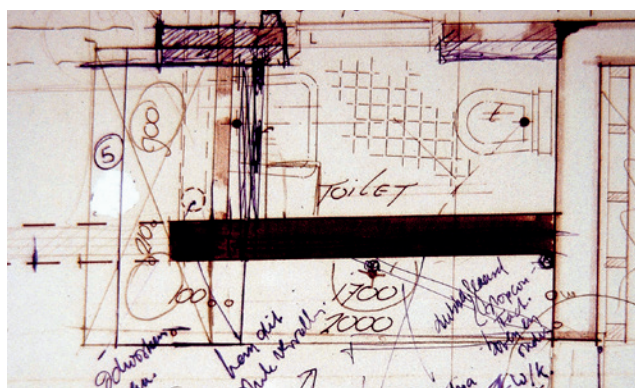
Tekening architect voorgevel.

wie wij veel steun hebben gehad. Wanneer onze emoties wel eens opliepen, wist hij die op empathische wijze in goede banen te leiden. Van Beek heeft zich coulant opgesteld toen bleek dat de werkelijke kosten veel hoger waren dan de begrote. Hij vroeg geen hoger honorarium, ook niet voor het nodige extra tekenwerk dat nodig bleek. Aan de andere kant leidde zijn visie op de uitvoering wel tot discussies met ons.

Om zeven uur in de ochtend was er bouwvergadering, in het begin wekelijks. Daarin werden door de opzichter, de uitvoerder van de aannemer en ons de verrassingen, niet voorziene constructieve problemen en onze wensen besproken. Wij schreven onze opmerkingen en wensen in een schrift, zodat die terug te vinden waren. Van de bouwvergaderingen maakte de opzichter een verslag dat de volgende keer werd goedgekeurd.

Aantekeningen voor de aannemer.

Aantekeningen op de bouwtekening.

VAN THEORIE NAAR PRAKTIJK

De gemeente Oegstgeest bleek geen monumentenbeleid te hebben. Daardoor stond er in de meerjarenbegroting van het Rijk geen budget voor restauraties in de gemeente. In die lacune moest eerst worden voorzien en dat kon eventueel in 1989 en 1990. Dat betekende drie jaar wachten om met de restauratie te kunnen beginnen. Bovendien had de gemeente door de Oegstgeester kastelen op de eerste plaats te zetten aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg indirect aangegeven dat het Oude Raadhuis geen prioriteit had. Later hebben de wethouders Kohlbeck en Van Veen deze tegenvaller goed gemaakt door een extra ontvangen bedrag uit Zeist te bestemmen voor de financiering van de ornamentering van ons pand. Hulde voor deze wethouders.

Bijzonder veel medewerking hebben we gehad van de heer Noordervliet, destijds belast met het toezicht op de bouw. Hij toonde zich zeer welwillend bij het verlenen van de bouwvergunning en zeer flexibel bij het oplossen van problemen waar het schuurde met de bouwvoorschriften. Als commandant van de brandweer was hij tegelijkertijd streng wat betreft de brandveiligheid.

Op basis van de ruime begroting (zodat de aanneemsom zou meevallen) zijn drie door de Rijksdienst goedgekeurde aannemers uitgenodigd om een prijs te maken. De aannemers van onze voorkeur stonden op een zwarte- of wachtlijst van de inspecteur van de Rijksdienst. De verwachte meevaller werd zo een tegenvaller. De aanneemsom lag 50% boven de volgens Bob van Beek al ruime begroting. Dat maakte het project niet haalbaar. De aannemers bleken onderling tot een prijsafpraak te zijn gekomen. Dat hebben we niet geaccepteerd en we zijn op basis van de begroting in zee gegaan met aannemer Bey uit Leiden. Intussen ligt er bij ons nog steeds een onbetaalde nota van 32.000 gulden voor rekengeld van de ene aannemer die een begroting had gestuurd.

EERST DE TUIN

In 1986 en '87 zijn we begonnen de voor- en achtertuin te ontruimen. Uit de achtertuin is door Martin van Rijn uit Katwijk en zijn jongens met een grijper wel 70 ton aan oud schuurmateriaal en bestrating gehaald. Op één boompje na (dat zonder kluit in een hoek belandde) resteerde een kale vlakte.

De volgende dag was het erg schrikken. De lucht achter het huis was bezwangerd van een enorme gaslucht. Het gealarmeerde Stedelijk Energiebedrijf Leiden kwam direct. Door het 'roeren' van de grond was een oud volledig geroest gasnet gaan lekken. Het was nooit ontkoppeld toen er van stadsgas op aardgas was overgegaan. Wij en het Oude Raadhuis zijn aan een gasexplosie ontsnapt.

Achtertuint, winter 1985.

Achtertuint, 1987 (met 2000 stenen).

Vervolgens hebben wij de vlakte omgespit. Dat leverde ruim 6.000 stenen op die, na door Petra te zijn afgebikt, later verwerkt zijn in het huis en een nieuwe erfafscheiding met de Duinzigt-school. Heel mooi was de vondst van delen van de verdwenen pinakels. Die konden daardoor later natuurgetrouw worden nagemaakt. Aan voorkant vonden we oude autobanden, lego en ander moderne archeologische artefacten.

In 1987 werd de inrichting van de achtertuin uitgevoerd. Het boompje zonder kluit kwam na herplant in de lente weer tot leven; volgens deskundigen een botanisch

Delen van de pinakel opgegraven in de tuin.

wonder. De voortuin lieten we rusten in afwachting van de restauratie die in 1988 zou beginnen. Die kon de aannemer als opslag voor zijn bouwkeet en materialen gebruiken. Omdat deze nauwelijks van de straat was afgescheiden was de voortuin ook een dankbare parkeerplaats voor bezoekers van de naastgelegen school geworden.

FINANCIËLE TEGENVALLERS; VEEL ZELF DOEN

De aanpak van de huurwoning leerde dat we met de nodige tegenvallers rekening moesten houden. Ons budget kon deze niet aan. De keuze was óf op de kwaliteit inleveren óf veel zelfwerkzaamheid. Voor die laatste route hebben we gekozen om te voorkomen dat bijvoorbeeld de voorziene paneeldeuren gladde Bruynzeeldeuren zouden worden en de dichtgestorte kelder en opkamer niet meer zouden terugkeren. Het werd dus zelf zoveel mogelijk het gebouw pellen: het zo zorgvuldig mogelijk ontmantelen tot op de oorspronkelijke constructie. Ook is al het schilderwerk zelf gedaan. Kerst 1988 zouden we volgens de aannemer in een geres-taureerd huis gaan vieren. Kerst hebben we inderdaad gehaald, maar het werd Kerst 1989, een jaar later dus. Bijna twee jaar hebben er steigers rond het huis gestaan.

Ook op het punt van de monumentensubsidie en fiscale aftrek liepen theorie en praktijk uit elkaar. De subsidie zou niet in 1989 beschikbaar komen maar ná 1990 en de inspecteur van belastingen in Leiden had geen boodschap aan het door de inspectie Zeist vooraf vastgesteld bedrag van aftrekbare kosten wegens groot onderhoud. En dat terwijl minister Brinkman van CRM publiekelijk had aangegeven dat de monumenteigenaar vooraf via de inspectie Zeist (de plaats waar de Rijksdienst was gevestigd) zekerheid zou krijgen over die aftrekbare kosten. Positief was dat de Van Bylandt Stichting uit Den Haag tekende voor de kosten van het herstel van de dakkapel aan de voorzijde. Doordat de financiering uit subsidies en fiscale aftrek achterliepen op de uitgaven voor de restauratie, moesten we heel sober leven. Tijdelijk ergens anders wonen, vakanties, uitjes en uit eten zaten er een aantal jaar niet in. We hebben zo ervaren wat het leven op een minimum betekent. Maar in tegenstelling tot veel anderen wisten wij dat het tijdelijk was.

EERSTE FASE: WIJTENBACHWEG 27 EN 29

Op 10 april 1988 ging de aannemer aan het werk. Afgesproken was te beginnen met het omtoveren van de onzelfstandige woning nummer 29 tot een zelfstandige. Dat moest binnen tien weken worden geklaard; de huurders zouden dan terugkomen. Als eigenaar ben je verplicht om hen een evenwaardig verblijf als tussenoplossing aan te bieden. Die is door ons in de vorm van een vakantie in Portugal ingevuld. Na tien weken was de woning inclusief eigen water-, gas- en elektriciteitsvoorziening van gedaante veranderd. De aansluiting op

de nutsvoorzieningen leverde nog de vondst van een schedel en botten op, vermoedelijk van een vrouw van rond de veertig. De huurders voelden zich na terugkomst helaas ontheemd en waren niet echt blij met het resultaat. Voor ons was dat teleurstellend, omdat we heel veel zelfwerkzaamheid in het huis hadden gestoken om het op tijd klaar te krijgen.

De aanpak van nummer 29 betekende ook een begin met de aanpak van nummer 27. De aangrenzende voormalige groentewinkel deelde het dak met nummer 29, met daar- onder onze slaapkamer. Dat dak zou in één keer worden meegenomen. Op de spanten en de nokbalk na zou het helemaal worden gesloopt en voorzien van nieuwe sporen, beschot en isolatie. Omdat nummer 29 prioriteit had, hebben we een paar maanden onder een soms lekkend oranje bouwzeil goed geventileerd geslapen.

Slapen onder het zeil.

Dubieuze dakdraagconstructie.

Het pellen van onze slaapkamer leerde dat je dat met verstand moet doen. Om ruimte te creëren bleek in het verleden een standbeen onder een draagbalk afgezaagd te zijn. De balk rustte slechts op het frame van een kledingkast. Die kon niet zomaar worden weggehaald. Die ingreep heeft ertoe geleid dat de topgevel zo'n 20 cm naar voren was gaan hellen, veel meer dan de gebruikelijk vlucht (het naar voren laten hellen van gevels tegen waterinslag door regen). Muurankers aan gordingen en het nieuwe stucwerk hebben de topgevel gestabiliseerd en de vlucht gecorrigeerd. Vervolgens is het dak aan de

noordzijde dicht gemaakt en van een nieuwe goot voorzien.

Met de architect en aannemer was besproken dat eerst het gedeelte in het verlengde van nummer 29 achter de topgevel met de letters 'Brandspuit' bewoonbaar zou worden gemaakt. Daar zouden we dan gaan wonen om de volgende fase te doen, het gedeelte met de vier ramen links van de topgevel. Het slopen bleek een reis door een tijdmachine van bouwmaterialen. Meerdere plafonds van balken, hardboard, zachtboard en gipsplaat onder elkaar, meerder vloeren erop en een ijzerwinkel aan loden, koperen en plastic pijpen. Een vloer met jaren 70 oranje tegels, waaronder een dikke laag beton en daar weer onder stukjes vloer van zeventiende-eeuwse plavuizen. Het zelf pellen werd zo een slopende klus.

Dit pellen leverde een enorme hoeveelheid bouwafval op. Voortdurend stonden er grote containers voor het huis, maar er was ook veel klein afval. Dit verzamelden we in sinaasappelkistjes die bij de toen nog bestaande kraak (grofvuil) werden gezet. Hierbij nog onze excuses aan de vuilnismannen!

De eerste fase Wijttenbachweg 27 begon met het uitgraven van de kelder. De familie Daems van De Olmen had ons dat aangeraden omdat je er later, zoals zij, niet meer aan zou toekomen. De kelder bleek gevuld met

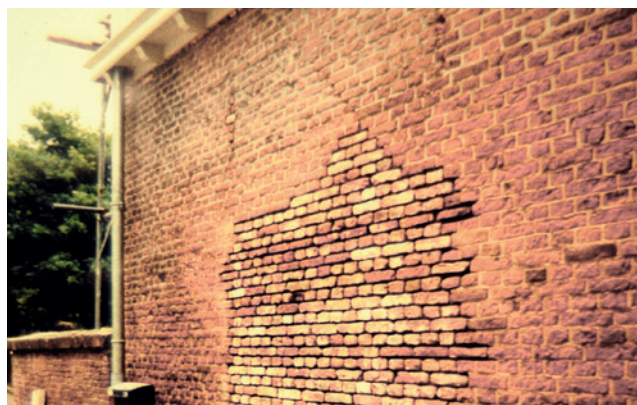
Gerard in het gat in de kelder.

Dochters helpen mee.

Petra bikt stenen schoon.

Gebikte stenen worden hergebruikt.

bouwstenen afkomstig van de achtergevel van nummer 29, die het in de storm van februari 1953 had begeven. Net als de stenen uit de achtertuin heeft Petra deze afgebikt, zodat ze als bijpassende stenen hergebruikt konden worden voor reparaties en het dichten van gaten.

In de voormalige winkelruimte zat de meterkast met historische leidingen voor water, gas en elektra. Dit bleek geen te behouden 'jong industrieel erfgoed' en dit moest dus worden afgesloten en weggehaald. Dit betekende voor het gedeelte waarin wij woonden geen eigen energie en watervoorziening. We kookten op een campingasstel en de verwarming bestond uit één elektrische radiator die aangesloten was op de bouwstroom. Erg warm hebben we het in de winter '88/'89 niet gehad. Gelukkig was die erg mild. Gedoucht is bij vrienden en kennissen en later in de voorzieningen voor coassistenten in de Kinderkliniek van het AZL, waartoe Petra via haar werk toegang had. Het toilet stond in de bouwkeet buiten. ●

Het vervolg van dit verhaal leest u in het novembernummer van *Over Oegstgeest*.

Huizenprijzen toen en nu

DOOR HERMAN OOST

W e verbazen ons geregeld over de stijging van de koop- en huurprijzen van woningen in de laatste jaren, maar hoe zit het als we wat verder terugkijken? In de documentatiecollectie van de Gemeente Oegstgeest bevinden zich een aantal exemplaren van *Maandblad Onze Woning. Gids van het Woningbureau Eigen Haard*, voorganger van Makelaardij Eigen Haard, waaronder één uit mei 1932. Op pagina 11, 13 en 15 vinden we een overzicht van te huur en te koop zijnde villa's en herenhuizen in Oegstgeest. Het eerste wat opvalt is dat veel huizen zowel te huur als te koop staan, iets dat tegenwoordig eigenlijk niet meer voorkomt.

En dan de prijzen. Bij een vergelijking met het hedendaagse prijsniveau moeten we natuurlijk rekening houden met de geldontwaarding oftewel het koopkrachtverschil tussen een euro nu en een gulden in 1932. Op de website van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis vinden we een calculator waarmee we de koopkracht anno nu van een gulden uit 1932 kunnen berekenen, namelijk f 22,22 ofwel € 10,08. Als we dan kijken naar bijvoorbeeld een huis in de Anna van Buurenlaan, dat in 1932 te huur stond voor 540 gulden per jaar en te koop voor 7.500 gulden, dan zou daar heden ten dage respectievelijk € 5.443 en € 75.600 voor

betaald moeten worden. Het is duidelijk dat de prijzen van onroerend goed met heel veel meer dan de geldontwaarding zijn gestegen. Als we kijken naar de vraagprijzen op Funda, toch gauw met een factor 6 à 7.

Met dank aan onze oud-gemeente-archivaris, Carla de Gloppe, voor het signaleren van deze bron. ●

Reg. Nmr.	Wethouder Boonstraat.	Huurprijs	Koopprijs
17.	1 heerenhuis met voor- en achtertuin, 7 kamers, zolder	720.—	9.000.—
37.	1 heerenhuis met voor-, zij- en achtertuin, 6 kam., badkamer met ingeb. bad en drukgeiser, zolder		10.000.—
Wethouder Juffermansstraat.			
186.	1 heerenhuis met voor- en achtertuin, 6 kamers, zolder	600.—	7.500.—
Wethouder Spaargarenstraat.			
98.	1 heerenhuis met voor- en achtertuin, 5 kamers, zolder	675.—	
Anna van Buurenlaan.			
70.	1 heerenhuis met voor- en achtertuin, 6 kamers, zolder	600.—	
71. 72.	2 heerenhuizen met voor- en achtertuin, 6 kam., zolder	540.—	7.500.—
Prins Hendriklaan.			
73.	1 helft dubbele villa met voor- en achtertuin, 7 kamers, zolder	800.—	
74.	1 helft dubbele villa met voor- en achtertuin, 6 kamers, zolder	800.—	
Regentesselaan.			
108.	1 heerenhuis met voor- en achtertuin, 7 kamers, zolder	750.—	
109.	1 heerenhuis met voor- en achtertuin, 6 kamers	650.—	
Geverstraat.			
101.	1 groot bovenhuis met 7 kamers, badkamer met voll. badinstallatie en vaste waschtafel, zolder	750.—	
83.	1 Café restaurant-pensioen met woonhuis en groote garage	45.— per week	
Mauritslaan.			
166.	1 heerenhuis met voor- en achtertuin, 6 kamers, zolder	850.—	
168.	1 onder architectuur gebouwd heerenhuis (geen suite) met voor-, zij- achtertuin, 9 kamers, w.o. badkamer, zolder		13.000.—
Nassaulaan.			
161.	1 zonnig gelegen landhuis met rondom tuin, keuken met bijkeuken, 6 kamers, badk., zolder met kamer		11.000.—
110.	1 heerenhuis met voor- en achtertuin, 6 kamers, zolder met kamer	675.—	
112.	1 heerenhuis, indeeling als no. 110	675.—	

H.H. Eigenaren! Laat uwe perceelen bij ons inschrijven; deze gids komt in duizenden handen en... op de juiste adressen en hebt U daardoor de meeste kans op succes.

Het Haagsche Schouw

DOOR FRITS VAN OOSTSTROOM

Als we vanuit Oegstgeest met de auto via de A44 naar Den Haag rijden, passeren we in een flits de brug over de Oude Rijn. Deze brug ligt er sinds 1966. Daarvoor was er iets oostelijker in deze route, bij Het Haagsche Schouw, een brug uit 1925 die jarenlang een flessenhals vormde voor het autoverkeer en voor veel oponthoud zorgde. De eerste brug op deze plaats kwam hier in 1801. Voor dat jaar werd de verbinding over de Oude Rijn onderhouden met een pont. Zo'n pont moet ook veel oponthoud gegeven hebben, maar het waren rustiger tijden. De postkoets, die meer haast had, deed in de zeventiende eeuw over de route Den Haag-Amsterdam 6 à 7 uur. Nu is het met de auto minder dan een uur.

HET HAAGSCHE SCHOUW

Het Haagsche Schouw is nu een pand dat onderdeel is van het Van der Valk Hotel Leiden. Het huidige gebouw dateert van 1908 en is ontworpen door de Haagse architect F. Nieuwerkerk. Het lijkt erg op zijn voorganger. De architect liet trapgevels en gevelbanden in het schoon metselwerk terugkomen. Ook kwamen er weer glas-in-loodramen. Het karakteristieke pand is een rijksmonument. De voorganger dateerde van 1629. Het was een herberg en tevens een veerhuis. De herberg en het huidige restaurant zijn vernoemd naar het oude veer: het Haagsche Schouw. Over dit veer handelt een deel van dit artikel. Het veer vormde de directe verbinding tussen het grondgebied van Voorschoten ten zuiden van de Oude Rijn en Oegstgeest ten noorden ervan en was oudtijds een belangrijke schakel in de weg van Den Haag naar Haarlem en Amsterdam.

Hotel-Café-Restaurant Het Haagsche Schouw, 2021. Foto auteur.

DOEDINXVERE

In het Oude Register van graaf Floris van omstreeks 1282 wordt vermeld dat het veerrecht over de Rijn in het bezit is van Doede van Voorhout. Het veer werd daarom *Doedinxvere* genoemd. Nog lang heette het laatste stuk van de weg ten zuiden van het veer *Doedingx Laen*, later *Does Laen*. Deze Doede was een belangrijk man. Hij plukte niet alleen de revenuen van het veer tussen Voorschoten en Oegstgeest maar van alle 'die vere twische des Rijns-over ende Zwadenburdamme', dat wil zeggen tussen Katwijk en Zwammerdam. Hij bezat dus het veerrecht over het Hollandse gedeelte van de Oude Rijn.

De weg ten zuiden van het veer liep al in de Middeleeuwen vanaf 's-Gravenzande via Monster, 's-Gravenhage en Wassenaar rechtstreeks naar het Schouw. Ten noorden van de Oude Rijn, dus op het grondgebied van Oegstgeest, was het ingewikkelder. Via zowel de Hoge als de Lage Morsdijk kon men naar Leiden of Rijnsburg en via de Morsdam (Endegeesterstraatweg) langs Endegeest naar Oegstgeest en verder.

Fragment van de kaart van Rijnland door Jan Jansz. Dou, Steven Pietersz. van Brouckhuijsen en Melchior Bolstra, 1746. Collectie Hoogheemraadschap van Rijnland.

KERSTANT DOEDENSZ.

De zoon van Doede van Voorhout heette Kerstant en was drossaart van Holland, een zeer belangrijke functie aan het grafelijk hof. Diens belangen concentreerden zich niet in Voorhout, maar kennelijk vooral binnen Den Haag en Wassenaar. In de thans meest gebruikelijke genealogie zou Kerstant de vader zijn van Philips I van Wassenaer, Dirk van Raephorst, Willem I van Duivenvoorde en Jacob, de latere Burggraaf van Leiden. In ieder geval kwam het veerrecht in handen van de familie Van Wassenaer van Duivenvoorde en werd het veer toen Het

Schouw van Duivenvoorde genoemd. Op een kaart, in 1671 getekend door Johannes Dou, wordt echter al Het Haeghse Schouw vermeld. In de tussentijd wordt het veer ook wel het Veer ter Wadding genoemd, naar het landgoed Ter Wadding dat iets meer oostelijk langs de Oude Rijn gelegen was. Het veerrecht kwam dus in handen van de heren van Duivenvoorde. Het tolrecht was van de burggraaf van Leiden, vaak tevens heer van Oegstgeest en voortkomend uit de familie Van Wassenaer. Zo ontstonden er geen conflicten. Over de Oegstgeester kant van het Schouw is weinig gepubliceerd.

HET SCHOW

De naam Schouw gebruikte men om een boot met een platte bodem aan te duiden die geschikt was om personen, dieren en voertuigen over een waterloop te zetten. In veel meer plaatsen in het waterrijke Holland waren overzetveren. Ten zuiden van Leiden lag vanaf 1638, iets ten oosten van de uitspanning Allemansgeest en bij het Commissarishuis, Het Leijdsche Schouw. Daar werden de paarden van de trekschuitverbinding Delft-Leidschendam-Leiden over de Vliet gezet, omdat het trekpad verplaatst werd van de zuidoever naar de noordoever van de Vliet.

Het veer over de Oude Rijn gezien vanaf de Oegstgeester zijde door Paulus Constantijn le Fargue, eind 18^e eeuw. Collectie Erfgoed Leiden en Omstreken.

EEN HEER MET GELD

Het geslacht Van Duivenvoorde had zeker sinds 1226 het huis Duivenvoorde van de Van Wassenaers in achterleen, inclusief het veerrecht. In 1615 kwam de ambachtsheerlijkheid Voorschoten aan de Van Duivenvoordes. Later dat jaar werden zij ook nog beleend met de hoge heerlijkheid (dat heeft o.a. met de rechtspraak te maken).

Een van de belangrijkste heren Van Duivenvoorde was ongetwijfeld Johan III van Duivenvoorde (1577-1645), die zich na het uitsterven van de oorspronkelijke Wassenarsse tak, weer Van Wassenaer noemde. In 1602 had hij als luitenant-admiraal van de Hollandse vloot, een Spaanse galeienvloot vernietigd bij de Slag in het Kanaal. Later bekleedde hij tal van hoge functies, zoals lid van de Staten van Holland, hoogheemraad van Rijnland, curator van de Leidse universiteit en stadhouder en registermeester van de Lenen van Holland. In 1627 is hij een van de rijkste Hagenaars en liet een groot huis bouwen op de hoek van de Kneuterdijk en het Lange Voorhout. Het staat er nog; nu is het een kantoorgebouw. Het kasteel in Voorschoten is sinds die tijd slechts de zomerresidentie.

Portret van Johan III van Duivenvoorde, mogelijk door Evert Crijnsz. van der Maes, 1627. Collectie Museum Duivenvoorde Voorschoten.

In 1631 liet hij Duivenvoorde moderniseren. Het werd een deftig, meer symmetrisch kasteel. Het is frappant dat vanaf 1226 tot 1771 het kasteel bewoond werd door telgen van dezelfde familie. Daarna ging het bezit over op aangetrouwde families, tot 2019. In 1960 werd de Stichting Duivenvoorde opgericht en deze werd eigenaar van het kasteel dat nu grotendeels als museum wordt beheerd. In 1629 had Johan van Duivenvoorde het oude

De naam Schouw gebruikte men om een boot met een platte bodem aan te duiden die geschikt was om personen, dieren en voertuigen over een waterloop te zetten.

Kasteel Duivenvoorde in Voorschoten, 2015. Foto auteur.

Rechterdeel van een afbeelding van de harddraverij bij het Haagse Schouw door Paulus Constantijn la Fargue naar een gravure van Simon Fokke, 1778. Collectie Erfgoed Leiden en Omstreken.

tolhuis laten vervangen door een sierlijk nieuw tolhuis dat tevens als herberg dienst deed.

HOLLANDSE HARDDRAVERIJ

In het kostelijke boek *Natuurlijke historie van Holland*, deel 4, van Johannes le Francq van Berkhey is een afbeelding opgenomen van een harddraverij (om de zilveren zweep) nabij Het Haagse Schouw. Kennelijk was de paardenrace een activiteit om veel publiek en klanten te trekken. In de tekst wordt de afbeelding beschreven:

‘In deze Kunstplaat vertoont zig, ter rechterzyde het Huis, en het steenen Hek van de Schouw van Duivenvoorde, met de daaraan verbonden Stallinge benevens de gewoone Koekkraam, met enig verde gewoel. Aan de hoek van ’t Huis hangt de zilveren Zweep, digt bij de Kamer, uit welke de Harddraaverij gewoonlyk beschouwd word. Op het Voorplein van ’t Huis staan de Hard-

draavers, die nog te draaven hebben, met hunne Ryders, klaar.

Voorts word men, tusschen het hooge geboomte en het Huis, dat den Heerenweg naar Valkenburg verbeeld, verscheiden Rytuigen en veel gewoel van volk gewaar (...). Tegen den eersten boom, die aan den hoekslag van den Haagschen of Wassenaarschen weg staat, ziet men den Commissaris, die den witten doek tot een teken der aftry inhoud, en voor diens plaats het rit beslist wordt; hebbende de Draavers van daar tot aan het steenen Hek ruimte van op te houden.’

Het citaat verhaalt verder vooral over de toeschouwers op de voorgrond en het (hier niet afgebeelde) deel van de voorstelling met de harddraverij zelf en over het uitzicht op verderaf gelegen huizen en op de duinen bij Wassenaar.

EEN BRUG

Johan van Duivenvoorde richtte in 1628 een verzoek tot de Staten van Holland om het bestaande veer te mogen vervangen door een brug en om ter bestrijding van de kosten het tarief van het veerrecht te mogen verhogen. De Staten keurden het plan goed en stelden tevens een nieuw toltarief vast. Er is geen afbeelding van het ontwerp van de brug bewaard gebleven, maar het zal een halve ophaalbrug geweest zijn. Het is merkwaardig dat de brug niet direct werd gebouwd. Een reden daarvoor wordt nergens genoemd. Pas in 1800 verklaarde het Vertegenwoordigend Lichaam des Bataafschen Volks, op verzoek van Jan van Zanten, rentmeester van het domein van Duivenvoorde, dat de goedkeuring uit 1628 nog steeds geldig was. Op 9 maart 1801 werd het werk aanbesteed en spoedig werd met de bouw begonnen. In het voorjaar van 1802 was de brug voltooid.

Brug bij het Haagse Schouw door Gerardus Johannes Bos, 19^e eeuw. Collectie Erfgoed Leiden en Omstreken.

BEZWAREN

In de kort daarvoor aangelegde straatweg tussen van Den Haag en Haarlem zou de brug een aanzienlijke tijdswinst opleveren. Maar niet iedereen was blij. Allerlei

klachten bereikten Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland. De dakpannenbakkers uit Valkenburg en Oegstgeest klaagden dat de doorvaartbreedte van 18 voet en 8½ duim te klein zou zijn; dit moest 21 voet worden. Het werd uiteindelijk 20 voet. Andersoortig waren de klachten van enkele omwonenden die het uitzicht vanuit hun theekoepels ontsiert zagen. Zij vingten bot.

Lastiger waren echter de schippers die de brug moesten passeren. In de voorwaarden was vastgelegd dat er van geen enkele schuit bruggeld mocht worden gevraagd; er was recht op vrije doorvaart. Terwijl veel schuiten hun masten naar beneden hadden (of konden doen) en zo onder de brug doorvaren, deden ze juist hun masten omhoog om de pachter te dwingen de brug open te zetten, en dat zonder er een cent aan te verdienen. In een schriftelijke klacht werd dit kwelzucht genoemd; wij zeggen gewoon pesterij. Gelukkig kwamen er nieuwe regels. Het openen van de brug ging de schippers toch geld kosten, overdag één stuiver en 's nachts twee. Alleen de grote Brabantse en Friese schuiten ontkwamen aan de betalingen. Ook kwamen er regels voor het tijdig strijken van de zeilen. De drie gulden boete voor het niet nakomen van die regels ging naar de armen van Voorschoten. Het nog uit 1628 daterende tarief voor het tolgeld bij het gebruik van de brug werd niet verhoogd.

NIEUWE BRUGGEN

Door het toenemende verkeer moest de houten brug diverse keren gerepareerd worden en mogelijk werd deze ook een keer geheel vernieuwd. In het Oud Archief van Rijnland bevindt zich daartoe een beschrijving, maar deze is ongedateerd en of de vernieuwing heeft plaatsgevonden wordt niet vermeld. In 1857 verkocht de toenmalige heer van Duivenvoorde het complex, inclusief de herberg en de tolrechten aan een particulier. In 1915 kocht de staat de brug, met tolrecht en verdere eigendommen, met als doel de smalle brug te vervangen door een brede en sterke brug. De tol werd opgeheven, maar pas in 1924 en 1925 werd eindelijk een nieuwe ijzeren brug gerealiseerd die tevens geschikt was voor de Gele Tram (van Leiden naar Den Haag). De tram bleef rijden tot 1962, toen werd de lijn opgeheven.

In 1992 werd de brug plotseling gesloten, hetgeen tot veel protesten leidde. In 1995 kwam er een geheel nieuwe brug naar ontwerp van architect Maarten Struijs. Door de sierlijke vorm wordt de brug ook wel de 'Zwanenbrug' genoemd, maar officieel is het de Haagsche Schouwbrug.

In hetzelfde jaar dat de brug over de Oude Rijn in de A44 werd opengesteld, 1966, kwam het grondgebied ten noorden en ten zuiden van Het Haagsche Schouw door annexatie aan Leiden. Maar ten minste 700 jaar was de helft van deze waterovergang, zowel het veer als de

Haagsche Schouwbrug met trambaan, gezien vanaf de Oegstgeesterzijde, ca. 1950, met rechts op de achtergrond restaurant Het Haagsche Schouw. Digitaal fotoarchief Oegstgeest, collectie Loek de Groot.

De huidige brug over de Oude Rijn die door haar sierlijke vorm 'Zwanenbrug' wordt genoemd, 2021. Foto auteur.

brug, Oegstgeester grondgebied, dat daarmee een van de belangrijkste verkeersvoorzieningen in Holland binnen zijn grenzen had.

HET HAAGSche SCHOUW 10 MEI 1940

De brug bij het Haagsche Schouw speelde een belangrijke rol tijdens de aanval van Duitse troepen op 10 mei 1940 bij de vliegbasis Valkenburg en de herovering en verdediging van de brug door Nederlandse militairen. Een en ander wordt beschreven in het boek *Oegstgeest in bange dagen, 1940-1945*, van Riet van Dort en Bert Driessen (1994). Langs de Haagse Schouwweg staat een sober, maar indrukwekkend monument voor de aldaar gevallen. ●

BRONNEN

- Dr. J.L. van der Gouw e.a., *Voorschoten, Historische Studiën*, Den Haag 1971.
- G. 't Hart, Het Haagsche Schouw, in: *Leids Jaarboekje 1967*, p. 143-159.
- Drs. L.J. van der Klooster, Over de herkomst van de Van Wasse-naer's en de Van Raephorst'en en van Jacob burggraaf van Leiden, in: *De Nederlandsche Leeuw*, jaargang 100, 1983.
- Riemer Reinsma, Geschiedenis op straat, Schouw, in: *Onze Taal*, jaargang 75, 2006, p. 323.

Iets Lugtigs

Het TD-gebouw moet blijven

Wie vanaf de Wassenaarseweg richting Endegeest kijkt, ziet een ensemble dat hij niet gemakkelijk meer zal vergeten: in het midden het kasteel, rechts het monumentale Weidepaviljoen en links de krachtige schoonheid van het TD-gebouw. Het Technische Dienstgebouw is in 1919 gebouwd naar een ontwerp van architect Driessen, die gedurende de laatste jaren van zijn leven Oegstgeestenaar was. Het TD-gebouw diende als werk- en opslagplaats voor de mensen die zich bezighielden met onderhoud en dergelijke van gebouwen en park van psychiatrische inrichting Endegeest. Hierbij werden, bij wijze van therapie, vooral patiënten ingezet; Jan Wolkers schreef er uitgebreid over, Kamerlingh Onnes maakte er een schilderij van. Het gebouw past bij deze arbeiders.

Het is stoer maar elegant. Elegant door de chaletstijl met overstekende daken en vakwerk, stoer door de invulling daarvan met machinale drijfsteen. Als zodanig is het een voorloper van het 'brutalisme' van de jaren '60 en '70. Het gebouw is dan ook uniek, in elk geval in Oegstgeest en de rest van de Randstad: 'vakwerkbouw is relatief zeldzaam in de Nederlandse architectuur,' citeer ik het rapport over het gebouw van Erfgoed Leiden en Omstreken. En: het heeft architectuurhistorische waarde 'als voorbeeld van een gebouw met vakwerkconstructie en bijzondere bouwmaterialen.' Ook cultuurhistorisch vindt het rapport het gebouw van belang: het is 'door hoofdvolume, ligging en vormgeving een belangrijk onderdeel van de steeds zeldzamer wordende resterende vooroorlogse paviljoens op het voormalige GGZ-terrein.' Aan Bureau Delfgou – een architectenbureau, gespeci-

aliseerd in monumentenrestauratie – is om een second opinion gevraagd nadat de gemeente plaatsing van het TD-gebouw op de monumentenlijst achterwege liet met als argument dat het gebouw daarvoor in te slechte conditie was, een argument dat kennelijk door de eigenaar werd ingegeven. Delfgou concludeert daarentegen: 'Het voormalige TD-gebouw verkeert constructief in een overwegend redelijke staat.' Wel is achterstallig onderhoud nodig en herstel van onoordeelkundige reparaties; de kosten worden geraamd op € 1.020.145. Nogmaals Delfgou: Het gebouw zou verschillende maatschappelijke functies kunnen krijgen; 'door gebruik te maken van de centrale assen die het gebouw kenmerken, kan er een indeling gerealiseerd worden die uitgaat van een open plattegrond en flexibel is in te richten.'

Opmerkelijk is dat de eigenaar intussen ook vindt dat het gebouw behouden kan worden. In een overleg met het Cuypersgenootschap heeft hij aangeboden het TD-gebouw te verplaatsen, naar elders in Oegstgeest (waar dan?) of daarbuiten. Verplaatsing is echter wat mij betreft geen optie. Verplaatsing in één geheel, zoals destijds van molen 'De hoop doet leven' van het Oegstgeesterkanaal naar de Haarlemmertrekvaart, tast het gebouw als zodanig niet aan. Een groot gebouw als waarover het hier gaat moet echter worden afgebroken en in 'gerestaureerde staat' herbouwd. Dit laat zich niet rijmen met de monumentale status, zegt het Cuypersgenootschap. Op deze manier krijg je in feite een compleet nieuw gebouw, en dan ook nog op een andere plek. Voor mij hoeft dat niet. We zijn hier niet het Berliner Stadtschloss.

Het TD-gebouw in 2021 (foto Bureau Delfgou 2021).

Het TD-gebouw moet echt behouden blijven. Er kan wat mij betreft wel het een en ander achter geconstrueerd worden, mits dit de bestaande bouw niet overheerst. De eigenaar zal het niet bevallen, maar die heeft het terrein met gebouwen en al gekocht in het besef dat mogelijk niet alles wat hij wil realiseerbaar is. Dit heet ondernemersrisico. Van een plicht tot handhaving zal hij een halve nacht niet slapen, waarna hij opgewekt een nieuw plan gaat uitbroeden. Misschien kunnen we hem hierbij met de volgende suggestie nog enigszins ter wille zijn. Het idee is niet van mij afkomstig, het komt uit de wandelgangen van de monumentencommissie – waarin ik zelf ook zit, zeg ik ter voorkoming van misverstand. Het mortuarium van de psychiatrische inrichting staat bijna op de monumentenlijst. Dit had van de monumen-

tencommissie niet per se hoeven, maar de commissie heeft zich achter het Cuypersgenootschap geschaard dat het voorstel tot plaatsing had gedaan. Het gebouwtje staat in de weg, van de gemeente mag het worden verplaatst. Er is kort geleden tot twee keer toe brand geweest. Zou het een idee zijn afscheid van het mortuarium te nemen en het zo bespaarde miljoen, of zo, te besteden aan grootonderhoud van het TD-gebouw? ●

BRONNEN

- Dolf Broekhuizen, *Cultuurhistorische notitie Werkplaats*, ELO, Leiden 2020.
- Bericht Cuypersgenootschap aan Stichting Behoud Wilhelminapark en Geesten, 18 maart 2022.
- Rapporten Bureau Delfgou 6 januari 2022, nr. 20210070.

Fotovragen van René

- 1 Welk stratencomplex wordt er in 1965 gebouwd onder in deze foto?

- 2 Wat werd er medio jaren 60 gebouwd op het grasveld in het midden van de foto?

- 3 Sinds eind 1964 staat er op de hoek van de Kempenaerstraat en de Terweeweg een voor die tijd modern gebouwd pand, ontworpen door architectenbureau Kraan en Van Nieuwkoop. Tot voor kort werd het pand gebruikt door Pauw damesmode. Welk bedrijf kwam er als eerste in het pand te zitten?

- 4 Welk winkelcentrum wordt op deze foto afgebeeld? Foto uit 1988.

De antwoorden op de fotovragen vindt u op pagina 21.

Feestelijk katknuppelen in Oegstgeest

DOOR KEES FLOOR

In 1863 was het vijftig jaar geleden dat Nederland onafhankelijk werd van Frankrijk en het Koninkrijk der Nederlanden ontstond. Daardoor was het in veel plaatsen in Nederland groot feest. Ook in Oegstgeest werden daartoe voorbereidingen getroffen. De *Leydse Courant* heeft het programma te pakken kunnen krijgen en schrijft daarover op 26 oktober: 'Uit eene goede bron vernemen wij dat alhier tot gedachtenisviering van het herstel van Nederlands onafhankelijkheid van wege de gemeente op 18 November aanst. de volgende volksvermakelijkheden zullen plaats hebben: ... van 10-1 uren katknuppelen, vogelschieten, haansabalen enz.; ... Het is te wenschen dat de te geven feesten in de naburige gemeenten navolging vinden ...'

Die wens werd niet door iedereen gevoeld. Twee dagen later plaatste de krant namelijk een ingezonden stuk waarin de afzender zich krachtig tegen het katknuppelen of katkneppelen (afb. 1) en andere middeleeuwse en barbaarse kwelspelen uitsprak. En hij had wel degelijk een punt, zoals blijkt uit de beschrijving die de Leidse natuuronderzoeker, arts, dichter en schilder Johannes le Francq van Berkhey (afb. 2) ervan gaf; hieronder in hertaling weergegeven.

Afb. 1 Katknuppelen. Een van de tafereelen op een blad met 24 voorstellingen van allerlei soorten vermaak op de Amsterdamse kermis. Vervaardiger: Anoniem. Uitgever: weduwe C. Kok-van Kolm. Datering: 1842-1866. Bron: Rijksstudio RP-P-OB-200.435.

DE VOORBEREIDINGEN

Aan het eind of rond het midden van de kermistijd nodigde de waard van een dorp zijn klandizie uit om het katkneppelen te komen bijwonen of eraan deel te nemen. Hij vulde daartoe de prijzenpot met een aantal zilveren voorwerpen. Op de aangekondigde dag maakte hij de prijzen met linten en strikken vast aan een stok, die uit het raam werd gehangen. De prijs voor degene die de kat uit de ton knuppelde, bestond doorgaans uit een zilveren messenhecht.

Op het plein voor de herberg of in de kaatsbaan waren eerder al twee hoge en stevige palen in de grond geheid (afb. 3). Tussen die palen was een sterk touw gespannen. In het midden daarvan hing men een dicht gekuipde ton, met daarin een levende kat. Als alles klaar stond, konden de deelnemers zich aanmelden. Ze gaven hun naam op en betaalden een bedrag dat afhing van het aantal deelnemers. Uit de totale inleg kon de waard de door hem

Afb. 2 Johannes le Francq van Berkhey (1729-1812), die in zijn *Natuurlyke historie van Holland* een gedetailleerde beschrijving gaf van het katknuppelen. Portret toegeschreven aan Hendrik Pothoven. Bron: Museum De Lakenhal, Leiden.

uitgeloofde prijs betalen. Elke deelnemer was gehouden om, als hij als winnaar uit de bus zou komen, in de herberg twee tot vier flessen wijn aan te bieden, terwijl de waard elke deelnemer een fles wijn gaf. Zodra de aanmelding was gesloten, kreeg iedere werper een deelnemersnummer, dat met krijt op een van zijn schoenen werd genoteerd. Vervolgens trok men een streep in het zand of legde er een lange stok neer, waar de werpers achter moesten blijven. Een worp van dichterbij telde niet mee.

HET KATKNUPPELEN

Als iedereen klaar was om te beginnen, was de beurt eerst aan nummer 1. Net als de overige deelnemers had hij een zwaar stuk hout in zijn hand, een zogenoemde kneppel, vandaar de naam katknuppelen. Hij gooide de kneppel zo hard mogelijk tegen de ton waarin de kat

kneppel van nummer 1 had opgehaald. Dat deed hij zo snel mogelijk, want als de kat uit de ton sprong voor hij had geworpen, werd nummer 1 tot winnaar uitgeroepen. Zelfs als iemand mis gooide en de kat uit de ton sprong of viel voor de afgedwaalde kneppel was teruggehaald, kreeg hij de prijs.

Op deze manier ging men door met gooien tot de ton helemaal uit elkaar spatte of de kat eruit sprong, wat overigens meestal pas op het laatste moment gebeurde. De kat bleef namelijk, bedweld door het slingeren van de ton of verstijfd van angst, zo lang mogelijk in de ton zitten. Daardoor kwam het ook vaak voor dat de kat zo zwaar door een kneppel werd getroffen dat hij voor dood bleef liggen en met een stuk van de ton op de grond terecht kwam. Soms bleef de kat, van nature geneigd tot klauteren, aan de nagels hangen. Hoe het ook zij, uitein-

Jongelui probeerde de kat te pakken te krijgen; wie hem ving of oppakte, verdiende een fles wijn

opgesloten zat. Soms was het raak en kreeg de ton een flinke dreun, maar er werd ook vaak mis gegooid of niet krachtig genoeg om de slingerende ton noemenswaard te beschadigen. Als deelnemer nummer 1 had gegooid, ging nummer 2 pas werpen nadat hij eerst de weggeworpen

delijk viel of sprong de kat uit de ton. De deelnemer die het laatst had geworpen, was winnaar. De toeschouwers begonnen te juichen en de vergulde winnaar kreeg van iedereen gelukwensen. Ondertussen probeerden jongelui de kat te pakken te krijgen; wie hem ving of oppakte,

Afb. 3 Dorpskermis en katknuppelen in een gefingeerd dorp, ca 1780. Vervaardiger: Dirk Verrijck. Collectie Noord-Hollands Archief NL-HlmNHA_359_3398.

KENNISGEVING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van OEGSTGEEST brengen bij deze ter kennis aan de Ingezetenen,
DAT TOT VIERING VAN HET HERINNERINGS-FEEST VAN NEDERLANDS
BEVRIJDING VAN VREEMDE OVERHEERSCHING EN HERWONNEN ONAFHANKELIJKHEID,

OP WOENSDAG DEN 18 NOVEMBER AANSTAANDE,

VAN WEGE DE GEMEENTE ZULLEN PLAATS HEBBEN DE VOLGENDE

VOLKS-

VERMAKELIJKHEDEN,

VAN 'S MORGENS 8 TOT 10 URE,

RINGRIJDEN,

VAN 10 TOT 1 URE,

TON-KNEPPELEN, VOGELSCHIETEN, HAANSABELEN ENZ.,

VAN 2 TOT 4 URE,

HARDDRAVERIJ

VAN BOERENPAARDEN

EN VAN 6 TOT 11 URE,

BILLARDEN,

AAN DE OVERWINNAARS ZULLEN FRAAIE PRIJZEN EN PREMIËN WORDEN UITGEREIKT.

Voorts zal in den voormiddag de Schooljeugd worden onthaald op Chocolate en Krentebrood, en aan elken leerling zal een exemplaar der feestplaat, uit te geven van wege het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap, en een exemplaar van de beschrijving van die plaat en van de feestliedjes van den Heer Dr. J. P. Heye, worden uitgereikt, terwijl dan tevens eene LOTERIJ ZONDER NIETEN voor de vrouwen en meisjes zal plaats hebben.

Verder zal er eene EERE-POORT bij den driesprong in de Leydsche Buurt worden opgericht, welke des avonds zal geillumineerd worden.

Burgemeester en Wethouders houden zich overtuigd, dat even als Oegstgeest's Ingezetenen voor vijftig jaren het blijde feest der verlossing vierden door het illumineeren hunner huizen en het uitsteken van vlaggen, ook thans door de Ingezetenen bewijzen zullen worden gegeven van hooge waardering en belangstelling van en in de voor geheel Nederland zoo gewichtige gebeurtenis, van liefde voor het Huis van Oranje, voor vijftig jaren van zegen en voorspoed!

Burgemeester en Wethouders achten het overbodig de Ingezetenen op te wekken ook thans, zoo door het illumineeren hunner huizen als door het uitsteken van vlaggen, mede te werken tot opluistering van het Herinnerings-feest van Nederlands bevrijding en herwonnen onafhankelijkheid.

Opgesteld 21 October 1862.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,

De Burgemeester, H. D. TERWEE.

De Secretaris, G. C. VAN DER HOEF, Weth. L. S.

Druk van J. J. Groen, Bakkersteeg te Leyden.

Afb. 4 Aankondiging van de festiviteiten in Oegstgeest ter gelegenheid van 50 jaar Koninkrijk. Bron: Google Boeken.

verdiende een fles wijn. Na afloop ging men aan de drank en om de resterende prijzen werd gedobbeld.

VERONTWAARDIGING

Wie deze beschrijving leest, zal ongetwijfeld beamen dat dit ruwe, op dierenmishandeling gebaseerde ‘volksvermaak’ niet door de beugel kan. In 1863 waren er talrijke anderen die er net zo over dachten. Het was de

Was de burgemeester van Oegstgeest bezig zijn straatje schoon te vegen?

tijd waarin de Vereniging tot bescherming van dieren (Den Haag, 1864) en de Vereniging tot veredeling van het volksvermaak (Amsterdam, 1871) in opkomst waren.

Voor we gaan zien hoe dit verder ging, keren we eerst nog even terug naar de hiervoor gegeven beschrijving van het katknuppelen. Le Franck voegde namelijk nog de volgende slotalinea toe: Ten slotte moet nog vermeld worden dat men nu vaak de kat door een kaatsbal vervangt, die er dan op dezelfde wijze uitgekneppeld wordt. Het spel verloopt wel iets anders, doordat de bal een levenloos object is en er nu eens langer inblijft, dan weer gemakkelijker uit stuitert. Ook in zijn tijd, honderd jaar voor de gemoederen in Oegstgeest verhit raakten en verscheidene Nederlandse kranten vraagtekens plaatsten bij het beoogde festijn, waren er dus al individuen die de gang van zaken bij de oorspronkelijke vorm van katknuppelen afkeurden. Verder was het kwelspel in sommige andere gemeenten al verboden. Overigens was het daarbij aanvankelijk soms niet het dierenleed, maar eerder de door de stomdronken deelnemers veroorzaakte overlast en de veiligheid van het publiek die de doorslag gaven bij de instelling van zo'n verbod.

GESUSTE GEMOEDEREN

De vergunning voor het organiseren van de feesten was verleend door het gemeentebestuur. Burgemeester Hendrik Derk Terwee voelde zich dan ook geroepen de verontruste gemoederen te sussen en verantwoording af te leggen. Dat deed hij middels een ingezonden stuk in de eerder genoemde krant met onder andere de volgende tekst:

‘Voor den boerenarbeider, die gewoonlijk geen paard of goed geweer bezit of in het billardspel ervaren is, waardoor hij aan sommige nummers van het programma geen deel kan nemen, en wiens leden, door het zware werk dat hij verrigt, niet staan om hard te loopen, in de mast te klimmen, boegspriet te loopen of tot het verrigten van andere dergelijke lichaams oefeningen, is in het programma opgenomen het zoogenoemde katknuppelen en haansabelen. En waarin bestaat dit nu? 1^e. dat men met knuppels naar eene hangende ton, waarin zich een korfbal bevindt, gooit en dat hij, die

de ton zoodanig raakt dat de bal er uit vliegt, den prijs bekamt en 2^e. dat een doode haan met den kop door eene mand hangt en dat hij, die geblinddoekt den haan den kop afslaat, den prijs behaalt, plus den haan voor de soep.’

Was de burgemeester bezig zijn straatje schoon te vegen? Dat lijkt niet het geval. Al meer dan twintig jaar zat er in Oegstgeest en elders geen kat meer in de ton, maar een

bal, zo liet de burgervader weten. Waarschijnlijk was het handiger geweest om te spreken over tonknuppelen in plaats van over katknuppelen. Het aanplakbiljet dat rond die tijd in Oegstgeest moet hebben gehangen spreekt inderdaad over ‘tonknuppelen’ (tonknuppelen) (afb. 4). Als de redactie van de *Leydse Courant* zich beter had geïnformeerd, waren de gemoederen vermoedelijk minder hoog opgelopen. ●

BRONNEN

- *Leydse Courant*, 26, 28 en 30 oktober 1863.
- J. le Franck van Berkhey, *Natuurlyke historie van Holland. Deel 3*, Amsterdam 1772-1776, p. 1350-1353.

Antwoorden fotovragen

- 1 De auto's op de foto staan op de Hazenboslaan. De stratencomplex is: De Frans Halslaan, de Pieter Molijnlaan en de Jacob van Ruysdaellaan kruising Rozenlaan.
- 2 Winkelcentrum De Lange Voort.
- 3 De Coöperatieve Raiffeisenbank.

- 4 Winkelcentrum Boerhaaveplein in Haaswijk.

Het raadsel van ‘De Ooijevaar’

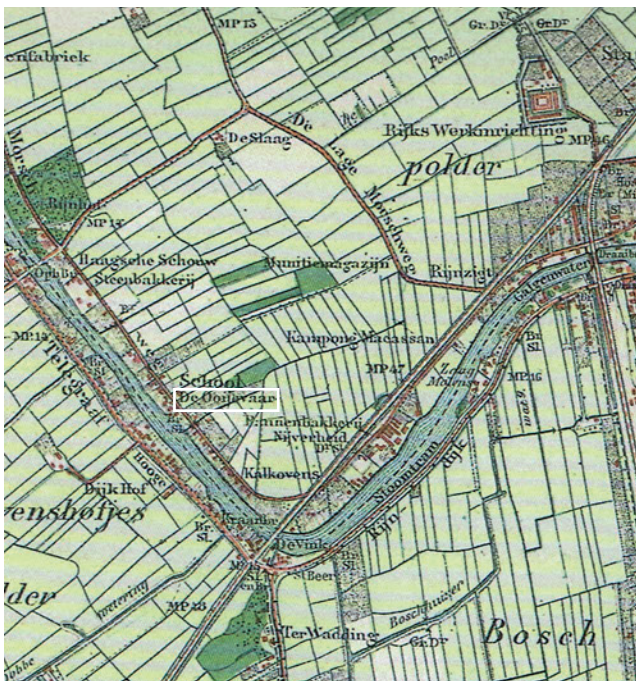
Een speurtocht naar een vergeten naamgeving in de Hoge Mors in Oegstgeest

DOOR GERARD J. TELKAMP

Op oude topografische kaarten van Oegstgeest stonden de woorden ‘De Ooijevaar’ te lezen. Wat schuilde achter deze benaming? Dit is het verslag van een stukje bewoningsgeschiedenis van de Hoge Mors. Dat is tegenwoordig een wijk van Leiden, tussen de Doctor Lelylaan en de Rijn, maar tot 1966 behoorde de Hoge Mors tot Oegstgeest.

HET STARTPUNT

Op de *Chromo-topographische kaart van het Koninkrijk der Nederlanden* van 1903 zien we aan de Hooge Morschweg in Oegstgeest ter hoogte van de Gemeenteschool de aanduiding ‘De Ooijevaar’. Wat betekende dit? Een gebouw, een buurt, een terrein? Wie met oude ‘Morsers’ praat, komt al gauw te weten dat ‘de ooievaar’ in de volksmond de bijnaam was van een van de zeven hyperkorte straatjes die aan de zuidkant van de Hoge Morschweg naar de Oude Rijn liepen. Bijnaam, want in de officiële nummering waren de huisjes aan dat straatje onderdeel van de Hooge Morschweg. En waarom was die bijnaam, in allerlei spellingvarianten, ontstaan? Kortom, het raadsel is daarmee nog niet opgelost.

Deel Hooge Morsch van de Chromo-topographische kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, uitgave 1903, blad 422 (Leiden).

HERBERG

Een tip van de sluier wordt opgelicht als de *Leydse Courant* van 23 januari 1828 een veiling aankondigt die op 26 januari plaatsvindt in het Herenlogement aan de Burg in Leiden. De verkoping betreft ‘een HUIS en ERVE, geappropriëerd tot een *Herberg*, van ouds genaamd DE OIJEVAAR, met eene steene Koepel aan den Rhijn, overdekte Kolfbaan en verdere getimmerte, staande en gelegen aan de Hogemorsch, onder Oegst- en Poelgeest.’

Het huis dat vanouds de naam De Ooijevaar droeg, was dus niet van vandaag of gisteren. De in die tijd veelvuldig bij onroerend-goedveilingen gehanteerde term ‘geappropriëerd’ betekent geschikt gemaakt. Of die functiewijziging recent of langer geleden is, blijkt niet direct uit de tekst. En een herberg moet nu eenmaal een naam hebben. Wel werden kolfbanen midden achttiende eeuw zeer populair: geen herberg kon zonder.

De verkoopakte, tevens verslag van de veiling onder leiding van notaris Jacobus Valk geeft nadere informatie. Verkopers zijn de erven van de in september 1827 overleden herbergier en timmerman Johannes Krook. Jan of Johannes Krook had het perceel in mei 1787 verworven bij akte gepasseerd door schout en schepenen der vrije heerlijkheden Oegstgeest en Poelgeest. Een van de verkoopcondities in 1828 is dat het pand nog tot 1 maart gratis bewoond mag blijven door een van de comparanten, te weten de metselaar Dirk de Graaf, die gehuwd is met Alida Krook, dochter van Johannes.

De kandidaat-koper in 1828 was verplicht ook de inventaris van de herberg over te nemen: 48 stoelen, 8 tafels, 3 banken, een Prins Karelsbord, 9 kolven, een toonbank, een bank, een zoldertje, een staande hardplaat, een spiegel, een pijpenbak, 28 stenen en 4 tinnen bierkannen, 5 tinnen drinkmaten, een tinnen trechter en 40 grote en kleine bierglazen en kelken, dit alles voor een bedrag van 90 gulden.

TERUGBLIK IN DE ACHTTIENDE EEUW

De Rechterlijke Archieven van de Vrije Heerlijkheden Oegstgeest en Poelgeest onthullen een reeks transporten (aan- en verkoopakten) van de Oyevaar in de achttiende eeuw. In 1787 kocht Johannes Krook de herberg de Oyevaar gelegen aan de Hoogemorsch en strekkende voor van de steenweg tot achter aan de Rijn uit handen van Jan Donkerbeek, zijnde onder de koop begrepen

VERKOOPING OP REGTERLIJKE AUTORISATIE,
 op Zaterdag den 26 Januarij 1828, des avonds ten vijf ure, in het Heeren Logement aan den Burg te Leyden, van een HUIS en ERVE, geappropriëerd tot een Herberg, van ouds genaamd DE OIJEVAAR, met eene steene Koepel aan den Rhijn, overdekte Kolfbaan en verdere getimmerde, staande en gelegen aan de Hogemorsch, onder Oegst- en Poelgeest. — Van een HUIS en ERVE, aan de Hogemorsch, naast het voorgaande perceel, groot en verongeldende voor 7 roeden, 9 ellen en ruim 63 palmen. — En van een stukje LAND, met Hout beplant, groot 20 roeden, 1 el, 18 palmen en ongeveer 10 duimen, gelegen tusschen den Hogen Morsdijk en den Rhijn, onder Oegstgeest voornt. Zijnde inmiddels nadere informatie te bekomen ten Koutore van den Notaris J. VALK te Leyden

De advertentie in de Leydse Courant van 23 januari 1828 (Krantenbank Erfgoed Leiden e.o.).

de liggende en staande hardplaten alsmede de herbergiers- en tappersgereedschappen. De koopsom is 1100 gulden. Jan Donkerbeek had de herberg met nieuwe stenen koepel in 1777 gekocht van Abraham Haazebroek. Deze werd in 1746 eigenaar van de herberg met kolfbaan, speelhuysje enz., verkocht voor het bedrag van 600 gulden door Pieter Nimmerdor. Pieter was in 1737 voor 800 gulden in het bezit gekomen van het huis en erf vanouds de Ooyevaar door aankoop van Claas Vinck. Deze werd eigenaar in 1712 van het gebouw vanouds de Oyevaar, nu 'de Frisse Romer'. Verkoper voor 460 gulden was toen de gemachtigde van Moyses Gysberg. Helaas loopt het spoor hierna of, liever gezegd, hiervoor voorlopig dood, al is het nu wel zeker dat De Ooijevaar, al dan niet onder die naam, een zeventiende-eeuwse oorsprong heeft. Overigens was 'De Frisse Romer' (= roemer, wijn-glas) een traditionele naam voor een herberg.

DE OOIJEVAAR ALS BELEGGINGSOBJECT?

De koper van de herberg in 1828 voor het bedrag van 770 gulden inclusief inventaris was Jacob van Leeuwen, koopman te Leiden. Hij verklaarde de koop te verrichten ten behoeve van Carel Blansjaar Junior, koopman te Leiden, die de akte mede ondertekende. Carel Blansjaar, ook bekend als timmerman en aannemer, was een rijk man en handelaar in huizen. Bij zijn overlijden in 1844 werd hij gememoreerd als lijnzieder, eigenaar van kalkbranderijen, onder meer in Oegstgeest, en aannemer van werken. Jacob van Leeuwen was zijn vaste compagnon in de huizenhandel. Voorlopig verhuurde hij de Ooijevaar. In ieder geval was hij in 1832 nog eigenaar van de percelen E 447 en E 448, resp. een huis, schuur en erf en een 'tuin' (groente- en/of fruittuin).

EEN VOLGENDE VEILING

In de jaren dertig werd de nieuwe bewoner Gijsbert Schermer, gehuwd met Maria van Egmond. De in Hillegom geboren Gijsbert was tuinder, koetsier en tapper. Hij zette in ieder geval de drankgelegenheid voort. Met Maria was hij in bezit gekomen van de voormalige herberg en toen de weduwnaar Gijsbert in 1867 overleed, was in het volgende jaar een publieke veiling nodig om tot een eerlijke verdeling te komen. Bij de afslag op 14 november 1868 in het Herenlogement bleek de uiteindelijke koper J. Schermer te Oegstgeest voor de somma van 825 gulden. Bij dezelfde boedelveiling

kocht P. van Noord te Oegstgeest vijf huizen 'onder een dak', gelegen onder dezelfde kadasternummers, voor een bedrag van 1.192 gulden. Dit zijn vermoedelijk de huisjes van het straatje De Ooijevaar! En de grootste lap – onbebouwde – grond van de percelen E 447 en E 448 verwierf J. Akerboom te Oegstgeest voor 1.542 gulden, later deel van het imperium van de scheepswerf Akerboom. Johannes Schermer zette de zaak van vader Gijsbert voort.

INTERMEZZO: DE OOIJEVAAR ALS VELDNAAM?

En dan komen we alweer een veiling tegen, maar nu van grondstukken aan de noordkant van de Hoge Morsweg of -dijk. In maart 1870 werd verslag gedaan van een publieke verkoop aan de Burg van diverse percelen aan de Hoge Morsch, waaronder twee partijen wei- of hooien bosland, genaamd de Negenhond en de Ooijevaar. Het betrof hier de uitgebreide nalatenschap van de in 1869 overleden steenbakker Johannes Christiaan Noordendorp. Zijn bedrijf lag een eind verder aan de Hoge Mors richting Haagsche Schouw. Wie op het kadastraal minuutplan van 1818 de gegevens van 1832 van de diverse grondstukken aan de Morsdijk zou intekenen, komt tot de conclusie dat het hier geveilde perceel vrijwel tegenover het huis De Oijevaar lag. Koper van de Negenhond en de Ooijevaar was A. van Egmond Jr. te Oegstgeest. Kortom, hij verwierf territorium rond de boerderij van de familie Van Egmond aan de noordzijde van de dijk. Dus kip of ei? Huis of Ooievaar? En als De Ooijevaar ooit als veldnaam zijn leven begonnen is, stond er dan ook een ooievaarsnest? Volgens Vogelbescherming Nederland nestelen ooievaars liefst op menselijke bouwsels. Ook op een huis aan de Morsdijk? De ooievaar was in Nederland al eeuwenlang een van de zeer weinige beschermde vogels.

SCHERMER EN ZIJN GEZIN

Koper van het huis De Ooijevaar was de Oegstgeester landbouwer Johannes (soms geschreven als Johannis) Schermer (1837-1917). Johannis was in 1860 gehuwd te Katwijk aan de Rijn met de metselaarsdochter Wilhelmina van Wouw, volgens de akte 'verklarende de vader van de bruid niet te kunnen schrijven als zulks niet geleerd hebbende'. Kastelein Johannis en Wilhelmina kregen zeven kinderen, waarvan er vier als zuigeling of adolescent overleden. Nummer vier, Margaretha Johanna

Schermer (1866-1949), de oudste overlevende, bleef ook het langst in leven. Zij huwde in 1888 de scheepmaker Antonie Lit (1864-1932), geboren in Alphen aan den Rijn en werkzaam bij de Grofsmederij in Leiden. Het echtpaar woonde aan de Kooilaan in toenmalig Leiderdorp, waar de eerste drie van hun negen kinderen werden geboren. De laatste zes kinderen werden geboren aan de Hoge Morsweg, waar het gezin sinds 1893 in het tweede huis ten westen van De Ooijevaar woonde.

DE LAATSTE VEILING

In 1917 overleed Schermer op 80-jarige leeftijd. Wilhelmina was al in 1903 op 64-jarige leeftijd overleden. Vanwege een onverdeelde boedel moest het tot verkoop van het huis komen. Zo kondigde het *Leidsch Dagblad* in januari 1918 een veiling bij opbod en afslag aan in Hôtel Deurloo te Voorschoten (het huidige Wapen van Voorschoten) van 'Een Winkel- en Woonhuis van Ouds "De Ooyevaar" met Zomerhuis, schuur en erf aan den Hoogen Morsch No. 43 ...' (dit moet zijn 44). Men kon dit pand bezichtigen door zich te melden bij A. Lith (sic! de achternaam Lit werd vaak, zelfs in de eigen familie, als Lith weergegeven) aan de Hooge Morsch. Een week later berichtte de *Leidsche Courant* over de resultaten van de gecombineerde veiling. Het perceel was in bod gezet voor een bedrag van 1.550 gulden. Vervolgens werd de inzet nog met 50 gulden verhoogd en uiteindelijk werd De Ooijevaar afgemijnd door een H.J. van Noord (= H.J. van Noord) te Wassenaar op de som van 1.730 gulden. Het is de laatste keer dat in de regionale pers de naam De Ooijevaar wordt vermeld voor de voormalige herberg aan de Hoge Morsweg. En rond 1950 is de naam 'uitgestorven'; er stond geen bordje op de voorgevel

Schilderij (c. 1920-1940?) van zijaanzicht van het huis van de familie Lit (Hoge Morsweg 52), in bezit van mw J.M. Poort-Steenveld; foto via haar zoon Herman Poort.

DE OYEVAAR IS WINKEL GEWORDEN

Wellicht dat de zestigplusser Johannes Schermer na het overlijden van zijn echtgenote Wilhelmina van Wouw in 1903 langzamerhand een einde maakte aan zijn activiteiten in het café-koffiehuis vanouds De Ooijevaar. De veilinginformatie in 1918 suggereert dat het om een bestaande winkel gaat. Als we de foto van het winkel-huis (zie afbeelding) bekijken, ligt de conclusie voor de hand dat het oude café rond 1900 een nieuwe gevel moet hebben gekregen. De nieuwe eigenaar, Hendrik Johannes van Noord gaf de exploitatie in handen van familieleden, zoals A.J. van Noord, die in een bericht in mei 1918 over voedseldistributie in Oegstgeest al als winkelier werd genoemd. H.J. van Noord (1885-1942), zoon van de in Oegstgeest geboren broodslijter Dirk van Noord (1847-1923), betitelde zich in 1912 in zijn verhuisbericht als schipper en puinhandelaar in de Morsch. Hij vestigde zich toen op het adres Café De Bonte Os aan de Oostdorperweg in Wassenaar, waar hij dat zelfde jaar trouwde met Maria Gerarda Noordoven. In 1919 verhuisden ze naar Katwijk aan Zee, waar Van Noord niet alleen zijn aannemersambacht voortzette maar ook een pension en een café-restaurant runde. In 1924 ging hij tijdelijk failliet.

De kruidenierswinkel van A.J. van Noord aan de Hooge Morsweg, Oegstgeest, circa 1923; rechts voorzijde van het huis van de familie Timmers, nog verder rechts zijaanzicht van het huis van de familie Lit. Op de foto Anna van Noord-Streng en twee van haar twee kinderen: Johannes Hendrikus en Theodora Maria. Digitaal Fotoarchief Oegstgeest.

In 1922 verkocht Hendrik zijn pand aan de Hoge Morsweg aan zijn jongere broer Antonius Johannes van Noord (1888-1957), die eveneens was geboren in de Haarlemmerstraat in Leiden. Anton van Noord adverteerde midden jaren twintig als een op het adres Hooge Morsweg 44 gevestigde kruidenier en brandstofhandel. In 1917 huwde hij in Lisse Johanna Maria Henrica Streng (Anna), dochter van een caféhouder. Anton was toen schipper. In 1919 werd hun dochter Maria Joanna geboren, in 1920 hun zoon Johannes Hendrikus en in december 1921 hun dochter Dorothea

Tekening van kruidenierswinkel van B.A. Streng door Th.M. (Do) van der Poel-van Noort, dochter van Anton van Noort en Anna Streng; in bezit van André Streng.

Maria (Do). Ten slotte bracht de ooievaar in september 1927 Hendricus Johannes. Voor zover kan worden nagegaan werd de winkel zelf tussen 1925 en 1939 gedreven door Carolina Dorothea Mechelse zich noemende Wed. G. (Gerrit) Sirag-Mechelse.

In 1939 trad de in Lisse geboren Bartholomeus August Streng aan als nieuwe winkelier; hij was een twintig jaar jongere broer van Johanna Maria Henrica, uit het tweede huwelijk van zijn vader Johannes. Bart Streng was datzelfde jaar te Sassenheim getrouwd met de stuka-doorsdochter Alida Theresia (Ali) Bisschops. De eerste zes van hun acht kinderen zouden tussen 1940 en 1950 in het oude ooievaarsnest aan de Hoge Morsweg worden geboren (sinds de vernummering van 1930 nummer 56). In dat laatste jaar verkocht Anton van Noort het pand aan de firmanten van Scheepswerf Gebroeders Akerboom en verhuisde het gezin van Bart Streng naar de kruidenierswinkel op Deutzstraat 2 in Oegstgeest, waar hij de zaak van Th. van Beek overnam en hij de winkel tot januari 1976 zou voortzetten. Hij zou niet lang van zijn ondernemerspensioen genieten, want hij overleed op 64-jarige leeftijd in 1978. Zijn weduwe Ali Bisschops overleed in 2012.

DE LAATSTE AKTE: KANTOOR

Toen Anton van Noort in juni 1950 Hoge Morsweg 56 verkocht aan de gebroeders Akerboom, woonde hij zelf in het straatje bijgenaamd De Ooievaar op nummer

Luchtfoto Scheepswerf Gebroeders Akerboom en directe omgeving. Circa 1950. Foto uit collectie van de heer Jan Akerboom te Leiden. Een ingelijste grootformaat foto hangt in een van de vertrekken van Scheepswerf Gebroeders Akerboom. Op de foto is aan het water de witte villa van de familie Akerboom te zien (Hoge Morsweg 66), verder de bebouwing van het straatje De Ooievaar, dak-partijen van de kruidenierswinkel inclusief pakhuis van de Ooievaar (nr 56), westelijk eerst het huis van de familie Timmers (nr 54), dan dat van de familie Lit (nr 52). Aan de overkant de vroegere Gemeenteschool met onderwijzerswoning.

60. Bij de verkoop was bepaald dat hij en zijn vrouw er mochten blijven wonen tot de sloop, maar in januari 1955 vertrokken ze al naar de Surinamestraat, elders in Oegstgeest. Hij overleed in 1957 op 68-jarige leeftijd aan de gevolgen van een aanrijding door een motorfiets in de Geversstraat. Zijn weduwe Anna van Noort-Streng overleed in 1986 op de gezegende leeftijd van 92 jaar in Rustenborgh in Oegstgeest.

Na een korte tijd van verhuur aan particulieren en een korte leegstand werd in 1952 het voormalig winkelwoonhuis nr. 56 in gebruik genomen als kantoorruimte van de firma Akerboom. Midden jaren zestig, nog vóór de annexatie door Leiden, werden Hoge Morsweg 54 (aan Akerboom verkocht door Nicolaas Timmers in 1958) en nummer 56, de oude Ooijevaar, volledig gesloopt ten gunste van bedrijfsuitbreiding van Akerboom.

NOG EVEN: HET STRAATJE

De vroegere en nog bestaande huizen aan de waterzijde van de oude Morsdijk dateren, zoals we bij De Ooijevaar hebben gezien, soms nog uit de achttiende eeuw of zelfs vroeger. De arbeidershuisjes in de straatjes naar de Rijn waren negentiende- of zelfs begin twintigste-eeuwse initiatieven. Dat geldt ook voor het straatje bijgenaamd de Ooijevaar. De nummering in de personeelsadvertentie van Akerboom uit 1962 (afbeelding hieronder) geeft de oude situatie weer: het hoekhuis nummer 56 is de winkel en daarachter de nummers 58, 60, 62 en 64 zijn de vier aaneengeschakelde huisjes van het straatje De Ooijevaar. Nummer 66 is de aan het water gelegen familiewoning van Akerboom.

Personeelsadvertentie Gebr. Akerboom. *Leidsch Dagblad*, 12 mei 1962. Hoge Morsweg 54 en 56 zijn nog net niet afgebroken, 58-66 (straatje De Ooijevaar) vermoedelijk wél.

In juni 1950 verkocht Antonius Johannes van Noort zowel het winkelhuis met pakhuis (nr 56) als vier arbeiderswoningen (58-64) aan Johannes Cornelis en Johannes Adrianus Akerboom, beiden scheepsbouwer, in hun hoedanigheid van enige directeurs van de Scheepswerf Gebroeders Akerboom N.V. Dit alles voor de totale som van negenduizend gulden. Van Noort en echtgenote mochten tot de sloop van hun pandje gratis in hun huisje blijven wonen.

De huisjes van het straatje De Ooijevaar zijn tussen 1856 en 1868 neergezet. In 1868 werden ze op de veiling van de boedel van Gijsbert Schermer aangekocht als 'vijf huizen onder één dak' door P. van Noord voor de som van 1192 gulden (veel later is één huisje afgebroken). Het gaat hier om de bruggenknecht en spoorwachter Petrus van Noord (1832-1908). Na een veiling zouden zijn huisjes in 1908 in handen van Hendrik van Noord komen, die ze net als nummer 56 in 1922 doorverkocht aan zijn broer Anton van Noord. Elk huisje bestond toen uit een voorkamer, een achterkamer en zolder.

DE VOGEL IS GEVLOGEN

We hebben hier de meeste aandacht gegeven aan het Huis Vanouds De Ooijevaar, omdat daarover en over de bewoners het meeste te vertellen valt. Natuurlijk kan het huis genoemd zijn naar de gelijknamige veldnaam De Ooijevaar. Kip of ei? Het nooit officieel geworden straatje (een zegsman gebruikte ook de term 'slop') De Ooijevaar zal wat later die bijnaam hebben gekregen. Alles bij elkaar kunnen we ook zeggen dat er ooit een buurtje De Ooijevaar is geweest.

DANK

Mijn dank gaat allereerst uit naar Jan Hengstmengel te Leiden. Hij zette mij niet alleen op het rechte spoor van De Ooijevaar, maar liet mij ook putten uit zijn fenomenaal gedetailleerde informatie over huizen aan de Hoge Morsweg in voormalig Oegstgeest. Verder dank aan o.a. Aad Akerboom, Piet de Baar, Wijnand Rijsdam en André Streng. ●

BRONNEN

- Krantenbanken Delpher en Erfgoed Leiden & Omstreken.
- Genealogische databanken WieWasWie en Historische Vereniging Oegstgeest.
- Nieuw Notarieel Archief, Erfgoed Leiden & Omstreken.
- Klappers oud-rechterlijk archief Heerlijkheid Oegstgeest.
- Inge Harkema en Jacques Thorn, Verdwenen Oegstgeest: interviews met vijf vroegere bewoners van de Hoge Morsweg, in: *Over Oegstgeest*, november 2013.

Oegstgeest onder de grond, deel 3

DOOR FEEK LUGT

Derde deel van een drieluik over de archeologie in Oegstgeest. Het eerste deel vormde de inleiding, in het tweede en dit derde deel is een overzicht van de grote opgravingen te vinden.

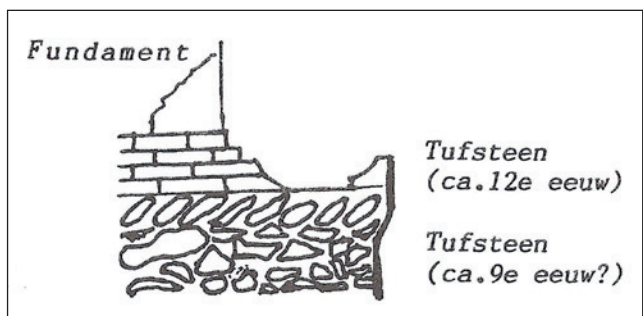
DE KERK VAN KERKWERVE

Het Groene Kerkje ligt op een eenzame duintop te midden van het verder vrijwel vlakke land. Zo is het nu, maar in de achtste eeuw was het anders. Toen bestond de bovenzijde van de strandwal van Oegstgeest, nu gevormd door – in de omgeving van de kerk – de Haarlemmerstraatweg en de Dorpsstraat, uit een reeks zandheuvels, met als meest prominente het duin waarop het kerkje is gebouwd. Alle andere duinen zijn echter inmiddels afgegraven, hoofdzakelijk om zand te verschaffen voor de bouw van de stad Leiden. Omdat de kerk van Kerkwerve – zo heette de kerk ooit: kerkwerve = kerkheuvel – natuurlijk niet kon worden afgebroken, is de hoogte waarop deze stond nog steeds aanwezig. Het voetpad dat voorlangs de toegang van de kerk loopt, is zodoende het laatste restant van de oude duinweg van Oegstgeest naar Sassenheim en verder. Dit betekent dat van de gebouwen die ongetwijfeld ooit bij de kerk hebben gestaan, geen spoor meer te vinden is. De ‘vroonhoeve’ van de ‘hof van Oegstgeest’ bijvoorbeeld, ik ga er nog op in, moet naast de kerk gestaan hebben.

De afzanding verklaart waarom er bij de kerk archeologisch weinig te beleven valt. Wel is er honderd jaar geleden bij de kerk ‘een klein potje van rossig aardewerk’ gevonden dat inheems Romeins is; vermoedelijk heeft dit, samen met andere geïsoleerde gevonden scherven uit de Romeinse tijd, het gerucht in de wereld geholpen dat de kerk is gebouwd op de plaats waar eerder een ‘Romeinse sterkte’ heeft gestaan. Voor dit verhaal bestaat echter geen enkele feitelijke grond. De enige plaats waar iets te vinden kan zijn, en dan geen Romeinse sterkte, is de bodem onder het schip van de kerk; gezocht is daar echter nooit.

De kerk van Kerkwerve is gebouwd in dezelfde periode als de kerk van Valkenburg en de kapel van Rijnsburg. De laatste twee waren, de kapel minstens gedeeltelijk, in steen gebouwd. De bouwheren waren alle drie hofheer van een Frankische domaniale hof. Zij moeten elkaar gekend hebben, wisten van elkaar wat zij deden. Om deze reden ligt het voor de hand dat ook de eerste kerk van Oegstgeest al in steen gebouwd is; het verlaten Romeinse fort in Valkenburg lag tenslotte maar een kilometer of drie van Kerkwerve vandaan, en ook het voormalige fort Matilo (Roomburg bij Leiden) lag binnen bereik. Daar was tufsteen genoeg beschikbaar.

Zeker is dit echter allerminst. De kerk kan ook een houten gebouw met een rieten dak zijn geweest; zo’n dak zal trouwens ook op een stenen kerkje hebben gezeten. Het kan niet anders dan een eenvoudig, rechthoekig, ongeleed gebouw zijn geweest, oost-west gericht, naar het model van de boerderijen die toen in deze streek al eeuwenlang in zwang waren. Die hadden een breedte van ongeveer zes meter en een variabele lengte. Van een dochterkerk van Kerkwerve in Rijnsaterwoude is de oorspronkelijke vloer teruggevonden. Deze mat ongeveer zes bij twaalf meter. In Assendelft zijn sporen gevonden van een in elk geval van voor 1063 daterende kerk aldaar, een dochterkerk van de kerk van Velsen, die weer een zusterkerk van de kerk van Kerkwerve was. Ook het kerkje van Assendelft bleek een simpel rechthoekig gebouw van zes bij twaalf meter te zijn geweest, een houten constructie met een rieten dak. De nok van het zadeldak zal ongeveer zes meter hoog zijn geweest.

Fragmenten van mogelijk Karolingische (onder, donker) en van dertiende-eeuwse (boven, licht) tufsteen onder de vloer van het Groene Kerkje. De tekening eronder verduidelijkt dit (foto: Gemeentearchief Oegstgeest, inv.nr. G01575; tekening: Raue/Temminck Groll, 1954).

Het is mogelijk dat de kerk van Kerkwerve er ook zo uitzag. De genoemde maten passen binnen het huidige schip, dat er naderhand omheen gebouwd moet zijn.

Onder de vloer ter plaatse van de huidige preekstoel van het Groene Kerkje ligt nog het onderste deel van een ruwe muur of ruw fundament van tufsteen. De toenmalige Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek heeft bevestigd dat deze stenen 'zeer wel Karolingisch' kunnen zijn, maar hoeveel waarde aan deze mededeling moet worden toegekend, is niet duidelijk. Aan een blok tufsteen als zodanig is immers niet te zien uit welke tijd het komt, nog daargelaten dat het om

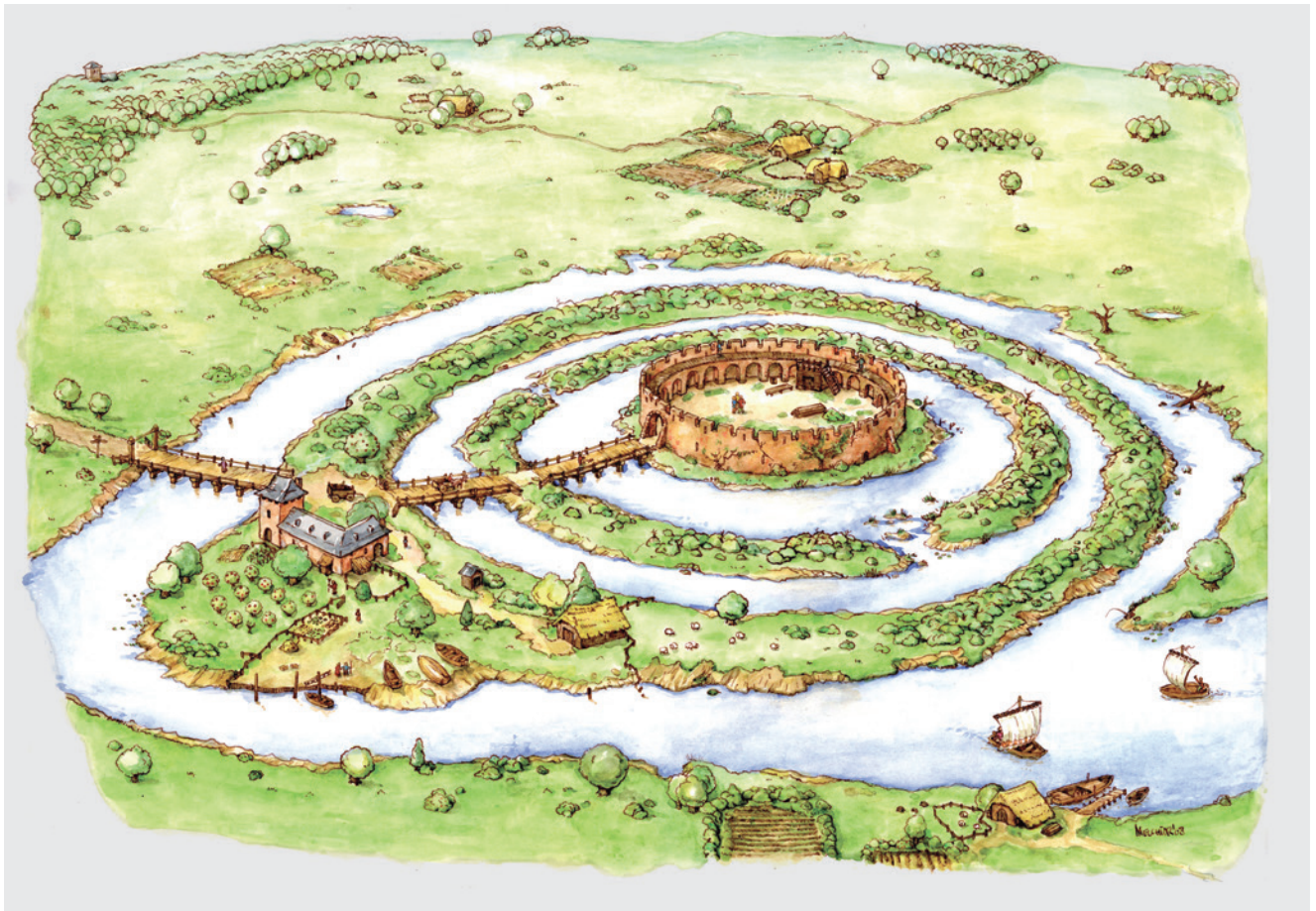
Op een dag in juni 1940 stapte Oegstgeestenaar – hij woonde aan het Emmaplein – dr. W.C. Braat op de fiets om met zijn uit Leiden gekomen studenten koers te zetten naar een terrein in de noordoostelijke hoek van de tegenwoordige Lange Voort en Irislaan. Braat was conservator bij het Rijksmuseum van Oudheden en docent archeologie aan de Universiteit Leiden. Eigenlijk wilde hij helemaal niet in zijn woonplaats blijven; hij had zich voorbereid op onderzoek van een van de ringwalburgen in Zeeland. Ook toen al was het gebruikelijk archeologie-studenten aan het eind van hun eerste jaar eens flink aan het archeologische handwerk te zetten, opdat zij goed zouden weten wat hen de komende decennia te wachten

Het patroon van drie opzettelijk gegraven, vrijwel concentrische cirkelgrachten is in de kuststreek uniek.

hergebruikt Romeins materiaal moet gaan, dat op elk moment kan zijn hergebruikt, ook voor de opvolger van een eventuele houten kerk. Op de ruwe tufsteenmuur is een dertiende-eeuwse tufstenen muur gemetseld, die veel regelmatig is afgewerkt. Deze maakte deel uit van de Romaanse kerk die de Karolingische kerk heeft opgevolgd (en in de zeventiende eeuw is opgevolgd door de huidige Gotische kerk).

stond. Door de plotselinge oorlogsomstandigheden was een trip naar Zeeland echter niet mogelijk, ook al omdat er 'in verband met de tijdsomstandigheden de grootst mogelijke spaarzaamheid betracht moest worden.' Kort tevoren was het terrein van de Oudenhof op een luchtfoto herontdekt en Braat ging daar dan maar met de studenten aan de slag. Daarna werd bij graafwerk in 1961 voor een riool langs de Lange Voort nog het een en ander gevonden en de opgravingen werden rond de eeuwwis-

DE OUDENHOF

Artist's impression van de Oudenhof (tekening: Melchior van Rijn, 2008).

seling voltooid onder leiding van jonkheer J.E. van den Bosch.

DE RINGMUUR

De Oudenhof was een ringvormige burcht met drie vrijwel ronde, concentrische grachten, met een totale diameter van ongeveer 150 meter. Het middengedeelte had een diameter van 40 meter, inclusief de muur. Daar omheen lag een gracht met een breedte van 14 tot 16 meter. Daarna volgde de middelste gracht met een breedte van 6 meter of wat meer en ten slotte de buitenste gracht met een breedte die varieerde van 10 tot 13 meter. Aan de noordkant fungeerde bovendien de Zandsloot als vierde gracht. Tussen de grachten zullen wallen gelegen hebben, gevormd uit de oorspronkelijke inhoud van de grachten. De verdedigingswerken op de wallen moeten hebben bestaan uit moeilijk doordringbare hagen van duindoorn of andere doornstruiken. Daartussen zullen bramen hebben gegroeid.

Het patroon van drie opzettelijk gegraven, vrijwel concentrische cirkelgrachten is in de kuststreek uniek. Weliswaar had het uit dezelfde tijd daterende ronde kasteel Oud-Teilingen in Warmond aan de noordwestzijde ook drie 'grachten', maar de buitenste was een natuurlijke watergang en aan de andere zijde lag slechts één gracht. De meest nabije kastelen uit die tijd met drie of meer cirkelvormige grachten lagen bij Eelde, Zwolle en Kuinre.

Het middengedeelte van de Oudenhof heeft dus een diameter van 40 meter, inclusief de muur, waarvan niet kon worden vastgesteld hoe dik deze was. Die van Oud-Teilingen was ongeveer 1 meter 40. Verder mag worden aangenomen dat er binnen de muur een weergang was, zoals in de Burcht in Leiden is te zien, aangezien er in Oud-Teilingen ook een was. Een weergang is een verhoogd voetpad langs de binnenzijde van de hele muur, waar de verdedigers tussen de kantelen door kunnen kijken. Of er kantelen waren, weten we natuurlijk niet, maar het ligt dermate voor de hand, dat wij daar wel van uit mogen gaan.

Voordat de muur werd gebouwd zal op het middenterrein een burchtheuvel zijn opgeworpen, net als bij Oud-Teilingen. Daar was deze 1,5 à 2 meter hoog, bij een doorsnede van 27 meter. Bij de Oudenhof kan de hoogte van het middenterrein wat meer geweest zijn, aangezien de diameter hier iets groter was. De muur was gemaakt van kloostermoppen van verschillend formaat: lengte 33 tot 28 cm, breedte 16 tot 14 cm, hoogte 6 tot 8 cm. Dat duidt op ontstaan in de dertiende eeuw. Van die stenen is rond de hele ring bouwafval gevonden en op enkele plaatsen nog hele stenen.

Binnen de ringmuur zijn geen sporen van een woontoren of andere bouwwerken aangetroffen. Op Oud-Teilingen zijn daarentegen binnen de dertiende-eeuwse ringmuur de fundamente van een donjon (verdedigbare woontoren) gevonden. Dat bouwsporen binnen de uit dezelfde tijd daterende Oudenhof ontbreken, zou kunnen worden verklaard uit het feit dat de burchtheuvel waarop de gebouwen zouden moeten hebben gestaan, later is weggegraven. De fundamente van de gebouwen zouden dan niet tot aan het maaiveld hebben gereikt, zodat eventuele sporen volledig zijn verdwenen. Ook Braat ziet dit als mogelijkheid. Gelet echter op de bebouwingsporen op het zuidelijke terrein, buiten de buitenste ringgracht, opteert hij voor het nooit aanwezig geweest zijn van gebouwen op het middenterrein. Daarbij moet wel worden vermeld dat Braat door een meetfout van een student in de onjuiste veronderstelling verkeerde dat het middenterrein een diameter van slechts 20 meter had, hetgeen bebouwing daar minder waarschijnlijk maakte. Voor zijn zienswijze dat er buiten de burcht gewoon werd, pleit echter het vrijwel ontbreken van huishoudelijk afval in de binnenste ringgracht, behoudens aardewerkscherven die uit de dertiende eeuw of later afkomstig zijn. Die konden slechts tot bier- of wijnkannen – Jacobakannen – aaneen worden gezet. Als er binnen de grachtengordel gewoon was, zou er veel meer afval geweest zijn.

Daarentegen is er bij de brug in het zuidelijke deel van de middelste gracht (de vermoedelijke woning lag daar tussen de middelste en buitenste gracht) een groot aantal

Door Braat in de binnenste gracht gevonden Jacobakan, 21 cm hoog (Rijksmuseum van Oudheden, inv.nr. h 1940/12.16).

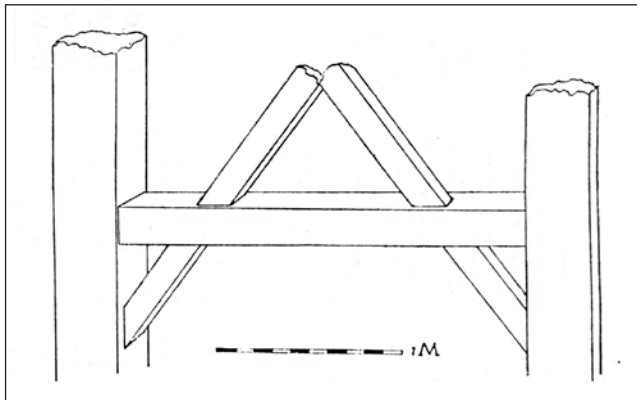
runder- en varkensbotten gevonden, alsmede een stuk van een hertengewei. Blijkbaar kiepten de koksmaats het keukenafval bij de brug de gracht in. Daar kwam ook een dertiende-eeuws kannetje tevoorschijn, en een dertiende- of veertiende-eeuws kogelpotje.

DE BRUG

Van de brug over de middelste gracht is bij de aanleg van het riool onder de Lange Voort het buitenjuk ontdekt, het juk waar de klep van de ophaalbrug op neerkwam, aannemende dat de bruggen over de grachten ophaalbruggen waren. Iets ten oosten van het snijpunt van dit riool en het riool onder de Irislaan stuitte men op het juk. Braat liet toen door een deskundige van het Rijksmuseum van Oudheden de hierbij afgedrukte tekening maken. Het juk was van eikenhout, ongeveer 3 meter breed en 2 meter hoog. Hiervan zat destijds natuurlijk een deel onder de grond.

DE WONING

Wat betreft de vermoedelijke woning ten zuiden van de burcht beschikken wij over luchtfoto's, waarnemingen van Braat, een prekadastrale kaart uit 1810, de vondst van huishoudelijk afval in de middelste gracht, archiefstukken over een 'woninghe' of 'hofstede' en de notie dat in de burcht zelf vermoedelijk niet gewoond is. Er zijn daarnaast geen aanwijzingen dat heren van Oegstgeest

Boven de constructietekening van het teruggevonden brugjuk. Onder een foto van een gelijkvormig juk van de moderne brug aan de noordkant van de Oudenhof (tekening: Rijksmuseum van Oudheden, 1961; foto: auteur, 2007).

in de twaalfde, dertiende en veertiende eeuw ergens anders dan daar zouden hebben gewoond. Daarvóór wel: bij 'De kerk van Kerkwerve' hierboven zei ik al dat de oorspronkelijke vronhoeve van de hof van Oegstgeest in de buurt van de kerk zal hebben gestaan, zoals toen gebruikelijk was. De vronhoeve was het centrum van een domeinhof, de boerderij die door de hofheer zelf geëxploiteerd werd; van daaruit verpachtte hij de andere boerderijen van de hof aan horigen die als tegenprestatie 'herendiensten' moesten verrichten. Uiterlijk in het begin van de dertiende eeuw, aan het eind van de periode waarin de horigheid door diverse omstandigheden geleidelijk verdween, werd de vronhoeve blijkbaar naar het lager gelegen veengebied ten noorden van de Hofdijk verplaatst. Op enig moment daarna werd de ringmuur in de 'achtertuin' van de vronhoeve gebouwd.

De luchtfoto's laten helaas niet meer toe dan te zeggen dat er 'iets' van bebouwing moet zijn geweest en dat dit 'iets' vermoedelijk is omringd geweest met een gracht. Braat bevestigt dit aan de hand van de oneffenheden die hem in het terrein zijn opgevallen: 'ook daar meenen wij zekere oneffenheden te zien, die op voormalige grachten en wallen schijnen te wijzen. Ook op de luchtfoto is daarvan iets te onderscheiden.' Anderen zijn stelliger: 'de buitenste twee grachten buigen naar buiten en omsluiten een klein voorterrein.' En in 2008 staat in een rapport: 'Op de luchtfoto zijn hier vaag de contouren van een trapeziumvormig stuk land te onderscheiden, mogelijk het restant van een voorburcht?' Deze 'voorburcht' moet de woongebouwen hebben omvat.

Detail van de prekadastrale kaart van 1810, vierhonderd jaar na het einde van de Oudenhof. Ter oriëntatie: het rondje in de driehoek rechtsboven is de Oudenhofmolen, het bredere water is de Zandsloot, links loopt van noord naar zuid de Wijttenbachweg. Het ronde terrein van de ringmuur met grachten ligt onder de boog van de Zandsloot; op het trapeziumvormige terrein daaronder lag de vronhoeve (kaart: Nationaal Archief, inv.nr. 219).

Aangenomen kan worden dat de eerste woning een houten constructie is geweest. In een latere fase is deze vermoedelijk geheel of gedeeltelijk vervangen door een stenen woning, wellicht bij de bouw van de ringmuur. Op de kaart uit 1550 heet een nabijgelegen perceel grond namelijk ‘t Camervelt.’ Een ‘camer’ was het stenen deel van een overigens houten woning in de periode waarin men overging van houtbouw naar baksteenbouw. Ook de vondst van keukenafval bij de brug over de middelste gracht is een aanwijzing dat de woning buiten de middelste gracht stond. De buitenste gracht was als het ware omgelegd, richting zuidzuidwest, om meer ruimte te maken voor de woning. Daarbij zal hier de oorspronkelijke gracht zijn dichtgegooid, waardoor de cirkelvorm verloren ging. De omgelegde gracht heeft in 1938 en 1945 nog bestaan voor zover het het zuidoostelijke deel betreft. Ook op de prekadastrale kaart van 1810 is dat deel van de gracht nog als sloot te zien.

BEGIN EN EINDE

Willem II van Oegstgeest was de laatste ambachtsheer die niet tevens burggraaf van Leiden was; zijn moeder, burggravin Christina was dat wel. Willem II was heer van Oegstgeest van 1271 tot 1312 of 1313. Omdat het betrekkelijk voor de hand ligt dat de ringmuur is opgericht door een ambachtsheer die niet zijn grootste belangen in Leiden had, kan worden verondersteld dat de muur in die jaren tot stand is gekomen. Dat spoort met het feit dat zowel de gevonden Jacobakannen als de gebruikte baksteen dertiende-eeuws zijn. Zekerheid over de ontstaansperiode kan aan het voorgaande echter niet worden ontleend. De feiten laten ook toe dat de Oudenhof in het begin van de dertiende eeuw is gebouwd.

De ringmuur van de Oudenhof moet ergens voor 1393 zijn afgebroken. De reden kan zijn dat de muur toen, misschien honderd jaar na de bouw, niet meer in goede conditie was. Dat zou niet verwonderlijk zijn; een zo zwaar gebouw was kennelijk teveel voor het veen dat op die plaats de ondergrond vormde. In het genoemde jaar werd de toenmalige eigenaar, Filips IV van Wassenaar, ervan verdacht de hand te hebben gehad in de moord op Aleid van Poelgeest, en als straf werden daarom diens kastelen afgebroken. Hierbij is de Oudenhof niet genoemd, waaruit de conclusie kan worden getrokken dat dit kasteel er toen al niet meer was.

De woongedeelten van de Oudenhof zijn wat langer blijven bestaan. In 1450 wordt ‘de hofstad’ nog genoemd, maar in het schoorsteenkohier van 1552 komt de Oudenhof niet meer voor. Op de kaart uit die tijd is alleen nog een dubbele kring bomen op de plaats van de burcht getekend. Die waren allicht tussen de grachten geplant, als opvolgers van de doornstruiken die er aanvankelijk zullen hebben gestaan.

Detail van de kaart van Jacob Coensz uit 1550. In het midden de dubbele kring van bomen op de plaats van de Oudenhof, links de Wijtenbachweg, onder de Hofdijck (Erfgoed Leiden en Omstreken, nr. PV80500).

TOT ZOVER

Tot zover het overzicht van de belangrijkste opgravingen in Oegstgeest. Toen Von Frijtag Drabbe in 1938 op een luchtfoto de Oudenhof ontdekte (hij dacht trouwens dat het een foto van Heemskerk was), was er in Oegstgeest nog nooit een archeologische schop in de grond gezet, en zie nu eens. Niet dat ik hierna nog grote onderzoeken verwacht, hoewel het gebied ten noordwesten van het Groene Kerkje en verder langs de Haarlemmerstraatweg nog mogelijkheden biedt: in het eerste gebied zijn op luchtfoto's mogelijke bewoningssporen gezien en het tweede ligt in het verlengde van de 35 gevonden waterputten. De landgoederen Rhijngeest en Endegeest kunnen ook nog wat opleveren, het zou een goede plek zijn voor een Merovingische begraafplaats. En wellicht is er nog iets te vinden in het gebied aan het eind van de Kwaaklaan, aan de andere kant van de Haarlemmertrekvaart, en bij de Willibrordrotonde, waar in de Tachtigjarige Oorlog Spaanse schansen hebben gestaan. Daarnaast zullen er altijd kleine archeologische vondsten zijn. Denk bijvoorbeeld aan de delen van een skelet die in 1989 zijn gevonden in de tuin van het Oude Raadhuis, of de eeuwenoude gemetselde waterput die in 2013 is aangetroffen in wat nu een tuin van de nieuwbouw aan het noordelijke eind van de Geversstraat is. Er is nog veel te ontdekken. Wij graven voort. ●

BRONNEN

- Freek Lugt, *Rijnland in de donkere eeuwen*, Leiden 2021, en de daarin genoemde bronnen.

De achterpagina van dit tijdschrift wordt gebruikt om een bijzonder moment van het afgelopen halfjaar in beeld te brengen. Dat kan van alles zijn: een door de Historische Vereniging Oegstgeest ontvangen schenking, zoals een foto, een schilderij of een briefwisseling; een opmerkelijke verbouwing van een huis; een 100-jarige Oegstgeestenaar; een verenigingsjubileum. Alles kan In Beeld gebracht worden zolang het maar iets met de historie van ons dorp te maken heeft.

De tulpenboom van Wolkers

DOOR TIM HOPPEN EN EMILE JAENSCH

Wolkers' favoriete boom zou heel goed de Liriodendron tulipifera of tulpenboom kunnen zijn. Deze boom, die zijn naam dankt aan de vorm van de bladeren, was een enorme inspiratiebron bij zijn schrijf- en schilderwerk. 'Alsof het met een schaar is geknipt', typeerde hij de bladeren. Wolkers vermeldt de boom ook in *Terug naar Oegstgeest*. Als jongen zag hij deze boom, rond 1725 geplant door medicus en botanicus Herman Boerhaave, op het landgoed rond Kasteel Oud-Poelgeest en in de Leidse Hortus Botanicus, waar hij vaak rondzwierf.

Aan het eind van zijn Amsterdamse jaren had Wolkers samen met zijn Karina op het volkstuintuincomplex Amstel-

glorie een tuin en huisje, waar hij ter inspiratie een eigen tulpenboom plantte. Toen Emile Jaensch deze plek vorig jaar bezocht, bleek van de tulpenboom echter geen spoor. Bij hun vertrek naar Texel in 1981, bleken Jan en Karina de boom meegenomen te hebben. Sinds 2016 is het huisje op de tuin een gastschrijversverblijf. Een nieuwe tulpenboom zou hier zeker niet misstaan.

Van de boom bij kasteel Oud-Poelgeest zijn nog maar een paar loten over, maar het exemplaar in de Hortus staat er nog steeds in volle glorie. Door inzet van onder meer dorpsmarketeer Marjolijn van der Jagt, is het gelukt om een ent van de tulpenboom uit de Hortus te reserveren voor Amstelglorie. En zo was er op 29 oktober jongstleden een bijeenkomst, waar in bijzijn van Jaensch een tulpenent van zo'n drie meter lengte op feestelijke wijze werd bijgezet in de Wolkerstuin. Hierbij heeft de burgemeester de wens uitgesproken dat deze ent de kans krijgt om tot volle wasdom te komen om zo vele gastschrijvers te inspireren. ●

Foto W. Timmers en E. Jaensch.

In Beeld

Heeft u ook iets dat u *In Beeld* wilt brengen? Of heeft u spullen, documenten of andere zaken die u iets vertellen over het Oegstgeest van vroeger? Neem dan contact op met de redactie: Peter van Anrooylaan 9, 2343 NB Oegstgeest, of stuur een e-mail naar redactie@historischeverenigingoegstgeest.nl